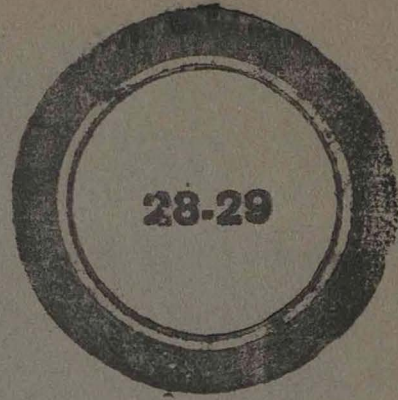

KONYA

İÇİNDEKİLER

Selçukiler (İbnibibiden)	M. FEHİMİ TURGAL
Konya Hitit medeniyeti	NACİ FİKRET BAŞTAK
Tevaribi Ali Selçuk	İBRAHİM HAKKİ KONYALI
Eski Türk Anadolu halıları	ABDÖLKADİR ERDOĞAN
Arziyat Bakımından Konya	N. F. BAŞTAK

Halkı tarafından aydınlatılır

KONYA

HALKEVİ TARAFINDAN AYDA BİR ÇIKARILIR

Melik mesuduu zelilane saltanat makamına baş vurması ve milkinin kalan kısmının kendisine tağışlanmasını rica için elçi gönderinesi

Melik Mes'ut kendi devletinin; sultanın yüce ve kuvvetli talih-i ile karşılaştığını, son derece güvendiği kal'alarının elin-elinden çıktığını ve bürçlerinden Selçukların Uğurlu sancakları salındığını, ve oralardaki adamlarının kâmilan yüksek saltanat divanına intisap eylemiş olduklarını anlayınca kötü talihine ağlamış. Gaflet ve basiretsizliği yüzünden sultanın kullarına karşı gösterdiği yakışıklılıklardan ve hurmetsizliklerden peşiman olmuştur. Bu durum üzerine yeniden düşünmüş. Cihan Sultanının himayesine sığınmaktan başka çare olmadığını görmüştür. Eski emektarlarından iş bilir, tecrübeli tatlı dilli birisini son derece değerli armağanlarla Sultaun yüce katına göndermeği kararlaştırdı. Kilitli hazinesinin kapısını açtı.

Sultanın dergâhına yaraşan neler varsa meselâ; Türlü lailler, firuzeler, inçiler ve bir takım

tansuh eşya ile dolu sandıklar, misk, anber, kâfur külteleri, Hint ve yemen kılçları, soy Arap atları, Çin köleleri, kıymetli kumşar ve elbiseler, ayırttı. Elçisi vasıtasıyla yola çıkardı. Ayrica her yıl buyurulacak vergilerinde günü gününe taktim edileceği arz olunacaktı. Elçi Sultanın dergâhına ulaşarak mülâkat şerefine nail olmuş delilinin bütün kudret ve kifayetiyle padişahı efendisi için afiler diledi. Ve beraberinde getirdiği armağanları da arzyledi. gönlü ümit dolu olarak huzurdan çıkarak konağına geldi. Bir kaç gün sonra padişab elçiyi çağırarak bizim Melik mesuda karşı olan iğbirarımız sırf onun gabavet ve hafifliği eseridir. Bizim dergâhımıza karşı olan kulluğundan vazgeçip başkalarına itaat eylemesindendir.

Madeki şimdi bunlardan vazgeçiyor, af dileyor: Oana bütün günahlarını suçlarını affediyorum

Bizim, kapımıza bağlı oldukça, başka mülükün kapısını kakmadıkça, kulluğumuzdan ayrılmadıkça arzusu makbulümüzdür. Eğer bu sözlerinde durmaz gene nimate kufran ederse evakit cezası bu gördüklerinden çok artık olacaktır demiş, bundan sonra elçiye ikramlar yapılmasını emreylemiştir. Ve daha sonrada dönmesine müsaade buyurmuştur. Kendileri de bu işlerden sonra havaların serinlemesi sebebiyle sahile inmek kararını vererek yola çıkmışlardır.

Sultan Âlâeddin keykubatin Melik Âdil oğullarıyla sıhriyyet ve karabet arzu buyurması: [1]

Sultan bütün ordu serdarlarına fermanlar göndererek bulundukları yerlerde askerlerini harb için tahşit etmelerini ve yalnızca kendilerinin eşik öpmek üzere gelmelerini bildirdi, kendi'eri de Kayseriye yürüdüler. Bütün başbuğlar, devlet ve memleket uluları her taraftan koşuştular.

[1] Melik Âdil oğulları Salâhattini Eyyubînin kardaşı Melik Âdil abubekrin oğullarıdır. Melik Eşref Musa, Melik Kâmil Mehmet, Meliki muazzam İsa görülüyorki Yıldırım Bayezid gibi mühtelif dinlerin Pevgamber adlarını çocuklarına daha evvel Eyyubiler vermiş. Melik Âdil kâmil 615 de kulunedan ölmüştür.

aynı zamanda elçilerde maiyyetleriyle gelmişlerdi. Bu toplantı şehirde bayağı bir izdiham yapmıştı. Sultanın uyanık zekâsı kıyaseti her tarafta fitneyi uyutmuş susturmuş olduğundan memleket adaletinin golgesinde tam manasıyla şenelmışdi. Kahta savaşına tutsak edilmiş olan İzzettin ibni Bedir Kayseri kal'asında mevkuf idi. Bütün maiyyeti ile birlikte azat edil.

Hepisi de buzura kabul edilerek el öpmek şerefine nail oldular. büyük hürmet ve ikramlarla Şama avdetlerine müsaade edildi.

Padişah bir gün sohbet ve müzakerat arasında Naip Seyfettin hokkabaz oğluna istisare yoluyla buyurdular: Ben saltanat temel erimizi hükümranlılık bağlarını tahkim etmek için Âdil oğullarıyla hısımlık tesis etmek isteyorum, bu vasita ile saltanat şerefine, padişahlık nüfuzunun daha ziyade parlayacağına kanaat getirmiş bulunuyorum. Seyf bu güzel düşüncenin mümkün karabet esbabının bir an önce temin olunmasını ve hatta bunun bütün devlet işlerine tercih edilmesini, sür'atle gerçekleştirmesini bu husus için kendisinin son derece ve can verircesine çalışacağını arzyletti. Bunun üzerine padişah

hemen hazineye giderek mürassa ve mukemmel eşyadan, nukud ve saireden bu işe yarayacak ne varsa intihap ve ihsar edilmesini ve ne kadar mümkünse o kadar acele edilerek karabet ve hısımlık esaslarının tesbit edilmesini emreyledi.

Bu buyruk üzerine hazineden, hassa hanedan, hümayon saraydan, istablı amireden güzellik ve bahatılıktaki en yüksek nevarsa bunlardan lâzım gelen eşya ve saire seçildi.

Eklilli taşlar, mürassa bilezikler, küpeler, ağır, bahalı giyecekler, Cennet hurisi gibi cariyeler, soy atlar, Horasan ve Irakın en nadir işleri, yorga katırlar, katarlarla develer hep hazırlandı. Naip Seyfettin yanında saray halkından muteber kimseler olduğu halde yola çıktı. Tam Malatyaya ulaştıkta Seyfettin hastalandı. Gittikçe şiddetlenerek ölümünü intaç etti. Sultan bunu haber alınca Çaşnigir emir Altunbayı bu işin ikmaline memur etti. Defter mucibince bütün eşya, nukut vesaireyi tesellüm ederek durmaksızın yola çıkması emrolunuyordu.

Emir Şemssettin Altunba Malatyaya ulaşarak bütün eşya ve nukud ve saireyi defter mucibince tesellüm ederek kendi men-

ziline kaldırdı. Bazı yol tedariklerini gördükten, icabeden yol tedbirlerini aldıktan sonra üstüne aldığı mühim vazifeyi ifa etmek üzere yola düştü. Şam Melikleri saltanat makamından elçi gelmekte olduğunu İzzeddin bin Bedirden öğrenmişlerdi. İzzettin sultandan görmüş olduğu iltifat ve lütüflerini sayıp dökerek Âdil oğullarının gönüllerinde sultanın kullarına karşı birikmiş kırkınlıkların ber taraf olmasına ve yerine sevgi ve inşirah kaim olmasına sebep olmuştur.

Emir Şemssettinin Şam hududundan geçtiği haberi üzerine imkânın müsait olduğu derecede parlak istikbal hazırlıkları görüldü. Bu törenler içerisinde elçi muvasalat eyledi. Yarındası gün Şam ülkesinin, Ermeni diyarının ve Diyarıbekir melûkü olan Âdil oğulları melik muazzam, melik Eşref melik Gazi, melik Fahrettin ve diğer kardaşları Dımaşk sarayında toplanarak kadiyi ihzar iletiler. Aynı zamanda Şemssettin Altunbada gelmişti. Emir Şemssettin getirmiş olduğu mucvharatı, mürassalatı altın ve gümüş tabaklar içinde olduğu halde bütün cariyeleri, köleleri, ve sair armağanları arzyletti. Sultanın yüksek kerem ve şahasını hayretle karşıladılar. Nikah

o gün akdolundu. Oyle debdebeli törenler yapıldı. Ademin zuhundan beri misli görülmemiştir. Nikâh düğümü bağlanup yadlık hısımlığa mübeddel olunca melikler Şemsettinden mehdi ülyanın hareketi için biraz beklenmesi lâzım olduğunu söylediler, emir bunu uygun bularak Sultan'a bildirdi. ve kendisinin Malatya mahrusesine kadar teşrifleri Âdil oğulları nezdinde çok büyük bir şeref ve lûtf teşkil edeceğinde arzyledi. Sultan bu haberleri veren mektubu okuyunca pek memnun oldu. Emretti Bütün memleket uluları, devlet uluları, Malatyaya gidecek olan hümayon mevkibe iltihak eylemeleri vucubunu bildirdi.

Kendileride kutlu ve uğurlu bir anda hareket buyurdular. Maalesef Sultan yolda çibanlar çıkarmağa başladı. Son derece muztarip oluyordu. Sabır ve sükûnu kalmadı. Malatyaya ulaşırlıklarından Üç dört gün önce Mehdi ülyada muvasalat eylemişlerdir. Birlikte bütün Şam ümerasıda kendisine iltihak eylemişti. Kunt İstabl esdettiler Şemsettin Altunba hümayon mevkibe karşı gittiler. Malatyadaki hazırlığı ve durumu arzetteler. Sultan kendilerini hizmetlerindeki muvaffakiyetlerinden dolayı

taktir buyurdular. Ancak Sultanın alam ve evcaı durmayup artıyordu. Malatyaya muvasaletlerinde şark ve garbin orada mevcut hazik tabipleri sağlamağa koyuldular. Her biri tababetin birer kutbu olan bu etibba içinde Feridettin Mehmet Çaceri, külliyesi kanuni tanzim eden Bedreddin hariri, Musullu İzzettin ibni Hübel, tabib takıyyeddin, Nasrani safiyyeddin gibi ulu tabibler vardı. Kararları mucibince yaraya nişter vurulması muvafık görülüyordu. Zira nakabili telâfi felakete sebep olur diyorlardı. Ancak yapılan tedavi ve verilen mualecat ağrıların teskinine en küçük bir yardımedemiyordu. Sultan ise ızdırabı son derece bulmuş yeis ve futura gark olmuş bulunuyordu. Büyük küçük Anadolu ve Şam ümerası baştan başa azim bir kaygı ve yeis içindeydi. Sultan son derece aciz ve ızdırarından şerap saları Fahrettin ayaza emrederek Yakiyi tazelemek üzere cerrah Vasilin getirilmesini emreyledi. Vasil gelüp yaranın temamille toplanmış ve kemale gelmiş olduğunu görerek ve kendi nefisini tehlikeye koyarak gizlice neşterini hazırladı. Yarayı muayene ediyormuş gibi ötesini berisini yoklarken neşteri

yaraya çaliverdi. Dere gibi irini akmağa başladı.

Emir Celâlettin k ratay leğen tuttu o kadar irini aktı. Sultanın canı birden rahatlaştı. Bütün yara boşaldıktan sonra uzun bir uykuya daldı. Çünkü takatsız kalmış uzun gündüz ve geceler gözlerine uyku girmemişti. Tam bir gün bir gece uyudu. Halk vaziyetten vehen ve endişe içinde idi. Bir mahzurun zuhurundan korkuyorlardı. Padişah uyanınca cerrahı istedi. yarayı pamuk ve fitillerle doldurdu. Eskisinden daha ziyade bir rahatlık hasıl oldu. Benim canımı rahatlaştıran vasilesizde elinizden geleni yapınız buyurdu. O gün gündelik yiyeceğe malik olmayan vasil akşama kadar eline geçen servet ile karun olmuştu. Şam ve Anadolu ümerası Mehdi ülya ve haremî humayon erkânı azim hediyeler verdiler. Bir hafta içerisinde yara tamamiyle önülmüştü.

Sultan ifakat bulunca seyrana çıkacaklarını buyurdular. Aynı zamanda şölen için gereken hazırlıkların itmalini emretti ümera ve naipler donanmalar yaptılar, Şehri ayinler bağladılar. Manzara okadar mühteşem idi ki Firdevsicenneti bile ona

gipta ederdi. Mehdiülya tarafını yani kız tarafı adetleri ve çehile son derece zarif ve lâtif yedi adet kasr yaptırmışlar, türlü mücevherat ile bezenmişler katır üzerinde tahrik olunuyordu. Mırsırdan, Şamdan, Musuldan, Anadolu'dan getirilmiş mahir oyuncular, hokkabazlar hanendeler hazakat ve maharetlerini gösteriyorlardı.

Sultanın kayın kardaşı olan Harbut amiri bir hafta sürececek olan düğünün sahibi ve ziyafetlerini iş ve işret levazımını deruhte etmek için müsaade ricaında bulundu. Sultan muvafık gördüler. İş ve işretin, ziyafet ve eğlencenin yedi gün envai icra edildi. Bu babta hazineler döküldü. Herkes serbest ve hür bu sürur ve neşeden müstefit oluyordu.

Sultan sekizinci gün umume bir şölen verdiler. Bu şölene bütün Şam ümerası iştirak eyledi. Gerek Anadolu ve gerek Şam beylerini huzuruna kabul ederek oturttular. Gurbet ve seyahat yüzünden ve biraz intizar için vaktin gecikmesinden dolayı aflerini rica ettiler. Sofralara geçildi, hazırlıklardan müteneim oldular. Şiirle, kasideler okundu, birbirlerinin bahusus yüce Sultanın seadet ve şerefine içdiler gice iler-

lemiş, mestane durumlar birbirine girmeye başlamıştı. Sultan kal-karak hareme gittiler ora-da helâline ulaştılar. Tabiatın emirlerini ifa ildiler. Haremde bekleyen tayelere şahane ih-saslarda bulundular. Yarındası tekrar Şam ümerasını davet bu-yurdular, yine mutat veçhile va-kit geçirildi. Sultan yine gerde-ğine şerof verdiler. Ferdası bü-tün yerli yapancı, yakın, uzak ümrayı nimetlerine gark ettiler. Sekizinci gün Şam ümerasına dönmek için müsaade verdiler. kendi ümerasından bazılarını hu-duda kadar kendilerine terfik eylediler. Yollarda mümkün izaz ve ikramını bezl ettirdiler. Sınır-dan uğurlandıktan sonra bey-leri geri goldiler. Sultan dahi Kayseriye azimet buyurdular. Yollarda şenlikler yaparak Kay-seriye ulaştılar. Burada halk,

bütün ömürlerinin kazançlarını sultanın üzengisine saçi yaptılar.

Antalyaya ulaştılar. orada biray ikamet buyurdular. Mutat-ları veçhile halkın şikâyetle-rini dimediler, Mazlumların gönüllerini aldılar. Oradan da kalkarak Alâiyyeye gittiler. Ora-dada aynı suretle bir ay vakit geçirdiler. Bahar gelip dağlarda-ki karlar erimeye başlayınca bütün memleket başbuğlarını emrûferman göndererek askerle-rini hazırlamalarını doğruca Kayseriye gelmelerini bildirdiler. Bir kaç gün sonra Humayon harem-lerle kendileri de yola çıkarak saltanat merkezi olan Konyaya geldiler emrûfermanı alan kuman-danlar maiyyetlerle Kayseriye geldiler. Meşhet sahrasında çadır kurarak Sultanın emirlerini bek-liyorlardı.

K O N Y A

Neolitik devirde Konya — Hittit medeniyeti ve Konya — Frikya medeniyeti ve Konya — Yunanlılar zamanında Konya — Romalılar zamanında Konya — Bisans ve Konya — Selçukîler ve Karaman oğulları devrinde Konya — Os-manlı İmparatorluğu zamanında Konya

NACİ FİKRET BAŞTAK

HİTİT MEDENİYETİ

Subbilüliyum — nın Anadolu seferleri

II

Eğer Kızvatna — Hattuşaş — Halep mihverinden kalkarak, Şimali şarkiye doğru dönersek Azzi — Hajasa memleketine tesadüf ederiz. Subbilüliyumun ilk senelerinde bu tarafta teessüs etmiş olan sulh ve müsalemet acaba onun zamanı hükümetinin mütebaki senelerinde de bir karışıklık ile inkıtaa uğramaksızın muhafaza ve idame edebilmiş midir? bilmiyoruz.

Hatta hajasa ikinci Mürsil II in ahdı saltanatında sıkıcı bir komşu bile olacaktır. Fakat, bereket versin ki bu devirde Kafkas ci-hetinden, tahditkâr hiç bir ha-

reketi akvam görülüyor. Biraz daha garpta şimdiki Amasya ovasında ittifak edilen Hakmis-sas hittasına doğrudurki Gasga denen tehlikeli kavmin mintakası başlıyor.

Eğer mihverin cenubu garbi-sine bakılacak olursa, evvelâ İskenderon — İssus körfezinin garbinde, kuvvetli bir hükümet olan ArzaWa kiralığı bulunur ki bunun menşei Kiikya idi, ve alabi ihtimale göre payitahtı daha o zmandan Tarsus şehri idi. Aménophis III zamanında, Arzava Kralı o an Tarkundaradu Fir'avinin dostu idi ve onunla

Mısır için diğer bir dost memleket olan Kıbrıs = Alasia vasıtasıyla münasebette bulunurlardı. Tarkundaradu zikudret müttöfikine gasga esirlerini göndermişti, ki, bunlarda bir ihtimalle göre Filistinde, evvdlce Hitit kralı tarafından gönderilmiş olan Gasga esirlerine iltihak etmişlerdi.

Arzavaya karşı Sübbilüliyu-ma hiç şüphesiz birden fazla seferler yapmıştır. İlk hedef Tuvanuva (Tyane) [*] idiki bundan sonra hep Hititlerin eliinde kalmıştır.

Arzava seferleri hakkında elde bir kaç Annal parçası bulunuyor. Sübbilüliyu-ma düşmanı Huvanada, Supparanda da, Amunada, Tupasja memleketinde mağlup etmiş, sonra, Mürsil de bu yolda devam etmiştir. Mürsil bu annal parçalarından birinde diyor ki: "Tuvanuva ya varup memleketi fetih ve yüksek mübarezelerle şehri bile zapteddikten sonra, pederim ye doğru gitti ve düşmanı Süpparanda da mağlubetti. "

Sonra Tivanzanaya avdet ve orada ikamet etti, Sonra ora-

(*) Ulu kışlanın 4 saat Şimalinde ve Niğdenin iki saat Cenubunda bulunan Kilise hisar köyünün bulunduğu mahaldeki büyük şehir.

dan "Aşağı memleket", e döndü. (Hattinin Cenubundaki sınırlara bu isim veriliyordu.) Fakat bizzat Arzavada bir yarık açmağa muvaffak olamadı. o, daha ziyade, evvelec Arzavanın etrafında ve onun dairei nufuzunda bulunan ve çok defa Arzava memleketi tesmiyesi içinde toplanan küçük hükûmetleri tabiiyeti altına sokmak suretiyle, Arzavayı garp cihetinden çevirmeğe çalışıyordu.

[Muhtemeldir ki Holaya nehri memleketi (payitahtı Dattasas) Sübbilüliyu-ma zamanında henüz müstakil bir kiralık teşkil ediyordu. Oranın kralı Ulmi — Teşup ile yapılan muahede, en irkeni olarak, Sübbilüliyu-ma son senelerine konulabilir, zira o muahede de Garkemiş kralı alâkadarandan olarak görünüyor.]

O, daha garpta bulunan Mira — KuWaliya kiralığının işlerine müdahale etti. [1]. Bu hittanın kralı olup kardaşları tarafından kovulmuş olan Mahsilvas Sübbilüliyu-ma'nın yanına

1 Bu Mira ve KuWaliya hittaları şimdiki (Konya), (Karaman), (Karpınar) kazalarının bulunduğu sahaya takabul eder.

iltica ve onun hemşiresi Müvattis ile izdivaç etti. Fakat Şüb bilüliyu-ma onu tahtına iade etmeğe zaman bulamadı; bu iş, oğlu Mursile kaldı. aynı kıyılarda, taşlık kilikya [2] nın sarp ve şetin dağlarında masa memleketi vardı. Hititler daha evvelce, Sübbilüliyu-ma'nın naibi saltanat bulunduğu esnada burası ile meşgul olmuşlardı. Mürsil diyor ki: " Sübbilüliyu-ma Gasgalarla harbederken, kral düdhalijas "yüksek memleket", den (yani Boğazköy hittasından) indi, ve, Masa ahalisi Sih nehrinin bulunduğu Kammalas ve Kassijayi tazip ettikleri cihetle, büyük pederim onları tedip için gitti: Pederim büyük pederime iltihak ile sefere iştirâk etmek üzere indi. ve mabutlar büyük pederime müsait ve yaver oldular: O gitti ve Masa ve Kammalas yağma etti,, Fakat Masayı kat'i surette itaat altına almak Sübbilüliyu-maya nasip olmamıştır. Hatta daha sonra Mürsil, Mira — KuWaliya müdahale ettiğinde bile bu memleket mukavemetin kilidi hükmünde bulunmuş olmalıdır. Haballa (Konya şehrinin

2 — Taşlık kilikya = Cibcie Trachée şimdiki (İçel) vilâyeti ile Konya vilâyetinin (Ermanak), (Haddim), ve (Bozkır) kazalarıdır.

garp cihetindedir.) Kralı, Hitit kralını kendisinin metbuu gibi tanımağa daha kolayca alıştı.

Daha ötede Seha nehri (şüphesiz Panphiliya daki köprü suyu [Eurymedon nehridir.] nın bulunduğu memleket üçüncü bir tabi hükûmet teşkil eder: Oranın kralı olup Asslan MuWanin oğlu olan Manapa - Dattas, Sübbilüliyu-ma'nın himayesine mazha oldu.

Hürsilin, Saha nehri kralı olan Manapa - Dattas ile imzaladığı muahede namede ona söylediği şeyler şunlardır: "Ve şimdi Manapa — Dattas, mademki pederim ve ben, seni pederinin evine ve tahtına yerleştirdik, mademki Sehanın ahalisini, ve, Ohha — Tezzis (Arzava kralı) bana harp açtığı zaman onun arkasına tdkılanlar ile Haşmetlu Küneş (Hitit kiralılarının unvanıdır) in tarafını iltizam edenleri de sana tabi kıldık, bu şerait eahilinde, eğer birisi seni haşmetlu Güneşin aleyhine tahrik ederse ona inancakmısın? ", Karkisa (Coracesium yani Alaiye havalisi) Seha nehrine komşu olmalıdırlar: Sübbilüliyu-ma'nın vefatı zamanlarına doğru kardeşleri tarafından kovulmuş olan Manapa — Dattas onların yanına iltica

edecektir. Ve Sübbilüliyumun oğulları Arnuwenda ve Mürsilin tavsiyeleri üzerine, onu hüsnü kabul edeceklerdir.

Görülüyorki, bu küçük hükümetlerin her birinde, kiral hanedanı ve tekml memleket iki fırkaya ayrılmıştır: Birisi Hatti tarafını iltizam ediyor, diğeri de Arzava kiralını tutuyordu. Sübbilüliyuma taraftarlarını şiddetle müdafaa etti. Fakat onlara kat'i hakimiyeti temine muvafak olamamaksızın vefat etti. Arzavaya kat'i darbele i indirmek şerefi oğlu Mürsile kalmıştır.

III

Daha ötede, Kıbrıs denizi sahili üzerinde, Vilusa kiralığı uzanıyordu Kilikya sahili üzerindeki Elaiouşa şehrinde onun: Yani Hititler zamanındaki bu Vilusa'nın aynı isimle devam ederek yaşamış olduğunu kabul etmek çok hoş gidecek bir şeydir, fakat şu kadar varki bu Vilusa daha garpta bulunmuş olsa gerektir. İşte, muahharen Hitit kralı Muvattallis Vulûsa kralı ve Alaksandus (Alexandre) m ahretlik babası olan Kukunnis devrine kadar hatinin Vilusa ile olan münasebetini bakınız ne suretle hülâsa etmektedir:

"Vaktiyle ecdadımın ecdadı olan Lâbarnasa arzava ve Vilûsaya harb açtığı zaman bütün bu yerleri itaat altına almıştı. Sonra, Arzava ile yeniden harp çıktı, fakat, bazı sebebler dolayısıyla Hitit devletine karşı kıyametmiş olan Vilûsa memleketi, bu sebeblerin hükmü ve zamanı geçmiş olduğuna karar vererek, artık uğraşmaktan fari oldu. Ondan sonra Vilusa hiç bir zaman Hattiye düşman olmadı, daima Hattiye sadık kaldı, ve uzaktan ona elçiler gönderd. İşte bu sebepten dolayıdır ki üçüncü Dudalyas "Dudhalyas,, Arzavaya geldiği zaman Vilusaya uğramaya lüzum görmedi.. Arzava ile tekrar harp başladığı zaman Pederimin pederi olan Subbilulyuma oraya geldi, ve onu malup etti. Vilusa kralı Kukunnis onun dostu olduğu cihetle onun memleketine girmedi ve Kokunnis benim büyük pederime muvazam suretle elçiler göndermekte devam etti.,,

Kukunnis: Mürsilin zamanı hükümetinin bidayetlerinde de bu politikaya sadık kaldı. Fakat nihayet, Aheen — Achênlerin tesir ve nüfuzunun busahillere de yayılması neticesi olarak, bir takım şubeler husule geldi.

Bunlar, yani — Ahhiyavalar

Hitit ufkunun müntehai garbisinde zuhur ettiler. Bir çok delillerden müsteban olduğuna göre, uzun zamanlar Ege denizinin hakimi bulunmuş olan Girit kiralıkları İsadan evve 1400 e doğru mahv ve munkarız olmuşlardı: — Amenophis III ve kralıçe Téjé zamanına ait olan [1] Scaraböe ler Giritteki sarayların harabisine doğrudan doğruya tekaddüm eden tabakalarda bulunmaktadır. Ahhiyavaların hareketi Ağlebi ihtimale göre Peloponnese sahillerinden; Miken — Mycenes den, Tirynthe den başlamış ve onları Rehodesa ve bu adanın karşısındaki sahillere sevk etmiştir.

Öyle anlaşıyorki daha evvelce Ahhiyavaların kralı Aka-gamunasile Sübbilüliyuma ninselefleri olan üçüncü ve dördüncü Dudhaliyaslar birbirinin karşısında bulunmuşlardır. Mevzu bahs olan vesikadan Sübbilüliyumaya halef olan Hitit kiralardan biri anlaşılmaktadır. Orada Ahkiyava kiralılarından birine hitab edilmiş olduğu farz

[1] Searabé eski Mısırlılardan kalma asarı atika ünvanından olup üzerlerinde "hamam böceği,, denilen hayvanın intibarı bulunan ve diğer şekil ve yazılarında ihtiva eden taşlara denilir.

ve kabul olunmuştur. Çünkü Mürselünileyhin büyük pederinin pederi Aka-gamunas tesmiye olunmaktadır, bu isim ise vazih ve sarih bir surette Yunanlıların A-gamemnon dedikleri ismi hatırlatmaktadır, çünkü mevzu bahs olan vekikada assuwa memleketi mevzu bahs olmak-tadırki burasının her iki imparatorluk arasındaki mutavassıt vaziyetinden biraz sonra bahsedeceğiz. [*] Fakat mevzu bahs olan mektup o kadar çok sakatlanmıştır ki ondan Akag-münâs ile onun yanında ismi zikrolunan kral Dudhaliyas arasında mevcut münasebatın tabiat ve mahiyetini vazih bir surette tayin etmek mümkün olamamaktadır. Eğer burada mevzu bahs olan 1430 dan 1420 ye kadar hüküm sürmüş olan Dudhaliyas III ise Achênlerin küçük Asyada 1400 senesinden daha evvel mevcut bulunmuş oldukları isbat edilmiş olacaktır.

Umumî bir surette, her iki imparatorluk arasındaki münasebat, bidayette dostane görünmektedir. Hitit kralı, Achênni kendi akranı tanımakta, ve onunla,

[*] Asya — Asia isminin aslı işte burada mevzu bahs olan Assuwa dirki o vaki yalnız küçük Menderes havzasına verilirdi.

sihriyete müstenit ittifaklar aktetmektedir. Sübbilüliyum acheni bir prensesle izdivaç etmiş olmalıdır, çünkü oğlu Mürsil tahta çıktığında, kendisini "valide ci hetinden,, Ahhiyava kiralının akrabası olarak ilân ediyor. İmdi, Sübbilüliyumun zevcelerinden biriside kraliçe Daduhepa olduğu malumdur. Bu kadın Subbilüliyumadan sonra yaşamış ve onun oğulları olan Arnudan ile Mürsilden bir çok eziyetlere giriftar olmuştur:

Mursil bu kadını, büyü yaparak kendi zevcesini öldürmüş olmakla ittiham eder. Bu şarait içinde iken, bir mektup parçası bizi tefekkür ve tahayyüle sevk etmektedir. Orada şu nakıs parçalar görülür:

(Yaşadığı müddetce:

(Bu beriki, validesiyle beraber:

"O (kadın yahu t erkek) ahhiyava memleketinde,,

Buna nazaran mektubu Mursile atıf ve isnat etmek cazip görülmektedir: Bu takdirde bu kiral bize anlatmış oluyorki; Sübbilüliyum, yaşadığı müddetce Mürsilin validesi olan, karısı Daduhepayı menşei olan memleket: Ahhiyavaların nezdine göndermiştir.

Fakat, kraliçe Daduhepanın

titizce olan hayatını yazabilmek için daha sarıh ve mufassal vesikalara intizar etmek lâzımdır.

Her iki devlet arasında mutavassıt bulunan Hittalara muataallik hususata gelince bu cihetten biraz daha sağlam bir sahada bulunmuş oluruz.

Her iki nüfus mintakası arasında uzanan memleketlerden evveli emirde Millavanda gelir; Burasının kilasik devirlerdeki Milyade olacağına alimler ittifak etmişlerdir. [1] Bu hittanın hakimiyetinin Ahhiyavalara aidiyeti hakkında da itifak vardır.

Aynı sahillerde, belkide Menderes = Meandre vadisinde; her halde Hitit ve Achen devletleri arasında, Assuwa memleketi bulunuyordu: Mümkündür ki, Avrupadan gelen kavimlerin kulaklarına ilk defa olarak ak seden isimlerden birisi olan bu Assuwa kelimesi evvelâ (Küçük Asya = Asie Mineure) nın "Asianique,, olan bütün ahalisine tamim edilmiş, sonra yavaş yavaş gittikçe Şarka doğru ilerliyerek, Bahri muhiti kepire kadar uzanan azim kıtanın ismi olmuştur.

[1] Bu Millavanda: Delaporte'e göre şimdiki Antalya vilâyetine, Cavaigne'e göre şimdiki Isparta vilâyetine tekabül etmektedir.

IV

Herne oluursa olsun, yalnız burada hakimiyet meselesinin tayini daha nazik bulunmaktadır. Assuwa; Forrer tarafından, Achenlerin mintakasına ait olmak üzere tanınmıştır. Bu sureti tesviyenin kiral Mursil zamanında da mevcut olduğu görüldüğünden bnnun vaz ve tesisini Sübbilüliyum ya atfetmek icabeder.

Her iki devlet arasındaki bu hüsnü itilâf, Ahhiyavaları şarka doğru sevkeden bahren yayılma ve açılma hareketinin onları Vilasa ve alasia ile temas edecek surette daha ziyade şarka götürmüş olduğu güne kadar inkıta uğramamıştır. [Kıbris = Alasia, Tell—El—Amurna zamanında "1382,, mustakil ve ehemmiyetli bir kiralık olup Mısırda daimi surette münasebatta bulunmaktadır. Buranın kralı daha ovakitten Hititlere İtimat etmemektedir.

O, Likiya — Lysie lilerin korsanlıklarından şikâyet ediyor. Daha o vakitten Ahhiyavaların oraya nüfus ve hulul etmeleri belkide başlamış olabilir. Zikrolunan Alassyalı isimler meyanında hiç olmazsa bir tanesi: Kuneas, Yunan tarihiade Kynéas ismini hatırlatmaktadır.]

Oztasında Tatta gölünün [.] bulunduğu Tuzlu çöl, cenupta bulunan bu hittaları Şimalde Gaskalar ile meskün hittadan ayırıyordu. "Gasgas,, tabiri, hiç şüphesiz, bidayette Etnik bir camiayı iş'ar ediyordu; Fakat gitgide, muahharan "Se-ythes,, tabirinin Yunanlılarda ve "Gremains,, tabtrinin Romalılarda aldığı manaya muadil bir meal iktisab ederek, alel'itlak "Barbar,, manasını ifade eder olmuştur. İşte şarkın medeniyette eskimiş olan kavimleri: Mısırlılar, Keldaniler, Asuriler Gasgas kelimesini bu suretle anlarlar, ve hatta belkide bazan Hititleride bu müphem şekil tesmiye içerisine idhal eylerlerdi.

Gasgas kelimesi bu berikiler için, herhalde, şimalin ve şimali garbinin eyi yerleşmemiş olan akvam ve kabailini iş'ar ederdi. Kızılırmak (Halys) ın şarkında: Hakmissas = Amasya nahiyesinde Gasgaslar bulunduğu gibi, aynı nehrin sol kenarında Tumanna memleketinde de bunlardan vardı.

Butumanna kelimesi şekil ve telaffuzu itibariyle eski Yunanlılar zamanındaki küçük Asya corgafiyasında görülen Doma-

[*] Koçhisar Tuz gölü

mitis (Domaniç) başka bir yer olmamak iktiza eder. Gasgaslar ile meskün olan muntakanın garpta nerelere kadar uzandığını kat'i olarak söylemek mümkün değildir; fakat burası az çok emniyetle kabul edilebilir ki Hitit kırılları Gasgaslara karşı açdıkları seferlerde bazı kışları, Hattuşaşın (Boğaz köyün) arabası ile üç günlük garbında bulunan, Anku Wa = Ankarada geçirmeyi itiyat etmişlerdi.

Sübbilüliyuma mevkii iktidara geçtiği zaman Gasgasların bulunduğu muntaka, Pont dağlarından başlayarak Tuzlu çöle kadar, Hattuşaşın bulunduğu Hittayı dairenmadar çeviriyordu. Bunların sıkıştırmakta oldukları Nenassa şehri Arzava memleketinin hududlarında bulunuyordu. Sübbilüliyuma naibi hükümet olduğu zamandan itibaren onlarla çarpışmaktan hali kalmadı. Bu hususta oğlu Mursil şöyle söylüyor:

"Gasgarlı düşmanı korku aldı ve silâhlarını teslim etti, ve bütün memleketi düşman tarafından taarruza uğradıkları cihette, bederim her şehrin mabetlerini yeniden inşa ettirdi, ve, şehirler gaybettikleri sakinlerini tekrar buldular.

"Ve büyük pederim Kammalasda iken, onun emri altında

bulunan pederim Gasgaslı düşmanı arkâsından çevirmek üzere tekrar silâhlandı.

"Ve, büyük pederim masadan avdet ettiğinde Gatharya memleketinin Gazzapas şehrinin adamları.... Bütün bu adamlar onlarla karşılaşmamak için hep firaretteler. Büyük pederim onların memleketine giderek müstahkem şehirlerini tahrip ve yağma etti. O, Gadharija ve Gazzabası tahribetti, onları yaktı, ve Gasgaslardan Gadharijanın imdadına gelen bütün kuvvetleri mağlubetti."

Sübbilüliyumanın, Surye işlerine vuku bulan iki seferlik mudahalesi arasında geçen ve küçük Asya işlerine hasır ve tahsis edilen seneleri esnasında ihtiyar ettiği seferlerden büyük bir kısmının hedefi Gasgaslar olmuştur. Fakat burada vakayî nameler tevakkufeder; Bunları ancak bu devrenin nihayetlerinde yani tekrar Surye içlerine girildiği sırada, yeniden bulabiliyoruz. Bu sırada Sübbilüliyuma, Kızılıрмаğın aşağı mecrasının iki taraflarında işle meşgul bulunmaktadır.

"O, yeniden Zugkuki dağına doğru teveccüh etmiştir. Ve, o, Tuhuburbava ve Adhulissa isminde iki kale inşa etmiştir. ve, o, kaleleri inşa ederken düşman şun

ümit ile iftihar ediyordu: "Almina memleketinde hiç bir şey bırakmayacağız.. Pederim, kalelerin inşasını bitirdikten sonra, Alminaya avdet etti; ve düşmandan hiç biri ona karşı atılmak cür'etini göstermedi. "Ve, gitti, ve Alminayı yeniden inşa etmekle meşgul oldu. İşte bu esnana ordugâha bir ölüm geldi. Pederim Karkija nahiyesini işgal ediyordu. Himmilis ismindeki şerbetçi başı Serija nehrini işgal ediyordu. Hannutis: büyük (?) Barbarada duruyordu, ve bunun için gönderilmiş olan kıt'alar Alminayı inşa ediyorlardı. Ve bütün Gasgaslar memleketinde sulh ve asayiş iade edildiği cihetle, Hatti ahalisinden bazıları onların konak yerlerini alıyorlar, diğer bazıları da oraya avdet ettikten sonra iş ve güçleriyle meşgul oluyorlardı.

"Ve, ordugâhlarda bir ölüm bulunduğu ve Gasgas ahalisi de bu hali gördükleri cihetle, gelip kalelerine yerleşmiş olanlar üzerine hücumettiler. ve, bunlardan bir kısmını öldürdüler. Diğer bazıları da alup götürdüler. Sonra, düşman geceleyin gelecek onları zorladı. Ve kıtalara kumanda eden kumandanlar ile, bütün kıt'alar ordugâhlara yürüdüler. Ve ordugâhlar için her

bir ferf kendisi için muharebeye girişti. Ve, pederimin mabutları rüesanın imdadına geldiler: Hepisini de mağlup ettiler, ve düşman, ordugâhların önünde yığınlarla telef oldu. Ve hiç bir kimse pederimin ordugâhına hücum etmeğe cesaret edemedi. Ve pederim bütün düşmanları kılıçtan geçirdiğinde bütün Gasgaslar ona arzı ubudiyrt ve tabiyet ettiler.

"Ve, kendisi Alminayı inşa etmekle meşgul iken Uravannis ve Kuvalana yı Kasula nahiyesini tahrip ve yağma etmeğe gönderdi. Onlar avdetlerinde pederime esirler, öküzler ve koyunlar getirdiler: Bunların getirdikleri esirler bin miktarında idi. Pederim tek mil Tumana memleketini urdu, sonra orasını yeniden tanzim ve inşa etti. Ve Hattinin dairei hahimiyeti dahiline idhaleyledi.

"Ve, kışı geçirmek için tekrar Hattuşaş'a geldi. . . . (?) Bayramını tes'it ve tebeilettikten sonra Istahara nahiyesine gitti. ve, Gasgaslı düşman, Hattiye tabi olup onun arazizi dahilinde bulunan Istaharayı işgal etmekte olduğu cihetle pederim onları oradan sürüp çıkardı. Sonra, Kalimuna ve Manazijara şehirlerini yeniden inşa ettirdi; onları yeniden tanzim ve Hattinin da-

irei nüfuz ve hakimiyeti meyanına idithaleyledi. Ve, Istaharayı tanzim ve tensik ettikten sonra, kışı geçirmek üzere tekrar Hattuşaş'a avdet etti.,

Bu hikâyede, Gasgas memleketinin kenarında olmak üzere görünen ordugâhları Hitit kanununun bazı maddelerinde tekrar bulunuyoruz.

Orada, Zalpada, ve diğer bazı şehirlerde yerleşmiş olan askeri timar mültezimlerinden ve bunların mazhar oldukları hususî imtiyaz ve muafiyetlerden bahs olunmaktadır. Zalpa hiç şüpe-siz Hattuşaşın şimalindedir. Diğer şehirlerde oradan çok uzak olmamalıdır. Bu "askeri," hududları, işgal etmekte olan yiğitlerin, Hattuşaş ahalisinin zararına olarak, muafiyetlerini suistimal eyledikleri görülmektedir. Hattuşaş ahalisi bu hali kıral nezdinde protesto etmişler ve kıralda kendilerine hak vermiştir.

V

Yukarına hikâye ettiğimiz vakaların akebinde, Süryedeki harekâtı harbiye içine gittikçe dalmış olan Sübbilüliyum, Pâla memleketinin Gasgaslara karşı müdafaasını yeğeni Hutubijan-zaya tevdi etti; Bu Pâla memleketi, bizim için, işte bu suretle, birden bire sahneî tarihe

çıkma ktedir; Fakat Annalıların gaybolmuş olan kısımlarında daha evvelce zikri geçmiş olmalıdır.

Pâla, şüpesiz, Kızılırmakın garp kenarında ve Tumannaya çok uzak olmıyan bir yerde kâin garbi bir memleket olmalıdır. Fakat garpte nereye kadar uzanıyordu? Gasgaslar için olduğu gibi muhayyilemiz bu istikamette meydana serbest bulunmaktadır. Hattuşaş ve Ankaradan hareketle garba doğru yola çıktığımızda Hitit abideleriyle işaretlenmiş bir yol görürüzki (Gâvur kalesi), (Jarre) ve Sakarya nehrinin yukarı havzasında (Doğanlı deresi) ve (Bey köyü), sonra, 200 kilometrelik bir abide zincirini müteakip, İzmir civarındaki (Nif) abideleri işte bu yolun ürerinde bulunmaktadır. Hatta (Bey köyü) civarında eski caddenin asarına bile tesadüf edilmiştir. Bize çıplak bir memleket olmak üzere gösterilen Pâla acaba oraya kadar uzanıyormuydu? pek ziyade aşınmış olan (Nif) abidesi, Adalar denizi kıyılarına kadar fütühatını ilerletmiş olan kadim bir hükümdarın zafer ve galibiyet nişanesi olarak vucude getirilmiş gibi bir maalişrabetmektedir.

Fakat bu hususta yazılmış bir metin olmadığı cihetle, Süb-

bilüliyum'un Fütühatını oraya kadar ileri götürmüş olduğu şimdilik kabul edilemez. Pâla memleketi Hitit kanun namesinde de görülmektedir. Malûm olduğu üzere Hitit kanunnamesinin yazıldığı zaman hakkında itilâf vardır. Şu cihet nazarı dikkate arzedilmiştir ki eğer bu kanunnamenin, tam ve musahhah olan, ikinci nüshası XIII üncü asra ait ise, birinci nüshasının XIV inci asıra çıkması icabeder. Mösyö Cuq şurasını da nazarı dikkate arzediyorki bu nüshanın, şimalî Süriyenin fetbinden daha önce yazılmış olması icabetmektedir; Çünkü orada, harici memleketlere mutaallik bahis erde, bu hattaya dair bir ima yoktur. Bu ise bizi hiç olmazsa Sübbilüliyum'un zamanına irca etmektedir. Hatta bugün, kanunnamenin ilk anı tahriri, Hititoloğların birinci nüsha için kabul ettikleri zamandan daha eski bir zamana: Telibinus'ın yaşadığı XVII inci asra yüksel mektedir.

Mevzu bahsolan birinci nüshada, Hattinin komşusu olan bazı memleketlerin zikrolunduğu, muhtelif maddeler görülür:

"Madde: — 5 — Her kim Hattili bir tacir öldürürse kefalet göstermekle beraber bir buçuk

batman gümüş tediye edecektir. Eğer bn, Luja = Luya [1] ve yahudda Pâla memleketlerinden birinde vukua gelirse katil iki batman gümüş tediye edecek ve tacirin malını ödeyecektir.,

"(Madde: 19 A — Eger tebeadan birisi erkek ve yahut kadın Hattili bir şahsı, Luya (ve yahut Arzava) memleketine götürmek üzere, kaçırırsa mütehim onu iade etmekle beraber, bütün ailesi halkını gaybedecektir.,

Madde: 19 B — Eğer bir Hitit Hattide mukim Luyalı bir şahsı, Luya memleketine götürmek üzere, kaçırırsa — evvelce 12 şahıs terketmeğe mecburken — şimdi 6 şahıs terkedecek ve kefalette gösterecektir.

Madde: 20 — Eğer bir Hitit Avya memleketinden bir Hitit esiri çalar ve onu Hattiye götürürse, sahibi esiri bulduğu halde muttehim ona 12 sicile gümüş tediye edecek, ve kefalet gösterecektir.

"Madde: 21 — Eğer birisi Hattiye götürmek üzere Luya memleketinde Luyalı bir esiri çalarsa, sahibi onu tanıdığı takdirde, esirini istirdat eder;

[1] Bu Luya memleketi, merkezi Kenya = Kuvanna olan Lycaonia || Likaonya hittasıdır.

tazminat yoktur.)

(Madde: 22 — Kaçmış ve Hattide bulunarak sahibine iade olmuş olan bir esir için, bu esir nehrin (Kızılırmak) beri tarafında yahut öte tarafında yakalanmış olduğuna göre, 2 yahut 3 Sicle ikramiye talebine hak kazandırır.

“Madde: 23 — Bir esir, Luya memleketine gitmek üzere firar eder ve birisi onu yakalayıp iade ederse bu adam 6 sice gümüşe istihkak kespeder. Eğer esir düşman memleketinde ise onu bulan adam kendisi için muhafaza edebilir.” Luya Luja yagut Luya memleketleri, hiç şüpheşiz Anadolunun cenubu garbisinde bulucan Lycaonia (şimdiki Konya vilâyetinin bilhassa merkez, şimal ve şark tarafları) ve Lycia (Şimdiki Antalya vilâyetinin cenup ve garp taraflarıdır): kanunnameleri yazan kâtibin, bu memleketleri ArzaWadan pek sarıh bir surette tefrik etmediği görülüyor. zamanı kadimde şarkla garp arasındaki büyük ticaret yolu Mésopotamya ve Süryeden kalkarak Tauros-ları aşar ve bu Luya memleketini geçerek Ege denizi kıyılarına ulaştığı görülüyor, Luya: hattiden sarıh bir suretle tefrikedilmekle beraber “düşman,” memleketinden

de madud degildi. Luya ve Hatti arasındaki temasın pek sıkı olduğu aşikâr olarak görünmektedir. Hattide Luyahlar ve Luyada Hititler daimî surette göze çarpıyor.

Yalnız bir maddede Pâla: Luyanın içerisinde gösterilmiştir; Bu, Pâlada öldürülen Hitit taciri vakasının bulunduğumaddedir. Demek oluyorki bu cihette bir ticaret vardır, fakat bu, vazı kanuni, Luya ticaretinden daha az alâkadar etmektedir.

Mösyö Dussaud, küçük Asyanın en eski zamanlardaki tarihine tahsis ettiği mühim bir eserinde pek iyi göstermiştir ki Hitit muhitinin hariç ile olan münasebeti cenubu garbiye doğru ne kadar vazih ve sarıh ise şimali garbiye doğru bil’akis o kadar nadir ve seyrek. Bilhassa, (Böğaz köy) medeniyeti ile altıncı Troie şehri medeniyeti, arasındaki münasebatın azlığı bunların şaşaa ve inkişaf devreleri birbiriyle muasır olmakla beraber, pek aşikârdır. Eğer kanunnameden istihraç edilen hakikatler ile Annalelerin askeri hikâyeleri ve arkeolojik mutalar birbiriyle karşılaştırılırsa bu hadisenin sebebi derhal kendini gösterir:

Gasgasların kavgacı tabiatları, şimali garbi istikametinde

sulh perverane münasebatın tesis ve idamesine karşı daima müşkiller ve menialar ikağ etmiştir.

Vaktiyle Hititleri Bosphorein üst tarafından getirmiş olan ceryan — Galatelere kadar, yine oradan diğer bir çok müstevlileri de getirmiştir. Sübbilüli-yuma zamanında barbar tehlikesi bu cihetten idi.

Hitit devletinin vaziyeti, eğer k çuk şeyleri büyükleri ile mukayese etmeğe cevaz varsa, Roma imparatorluğunun kinin aynıydı. Eğer Hitit devleti, şarkın eski mütemeddin memleketlerine nazaran, yarım barbarlığı temsil ediyorsa, mukabil cihete nazaran bilakis o, medeniyetin müdafî ve hamisi olarak arzi çehre ediyordu.

Mürsil I I nın zamanı

Sübbilüli-yumanın vefatı, tahmini, naibi müstereki saltanat olan oğlu pirens Arnuvandasa bırakıyordu. Fakat gerek bu ve gerek pederinin en iyi cenarallarından biri olan Hanuttis her ikiside şüpheşiz o sırada devam etmekte olan salgın hastalıktan vefat ettiler. Bu epidemide ha birçok seneler devam etmiş ve kiral Mürsilin ruhunda dinî sıkıntılar ve endişeler uyandırmıştı ki sırası geldikçe bunlardan bahsedeceğiz. Mürsilin tahta çık-

tığı sıralarda vaziyet vehamet peyda etti. Mürsil, Arzava ve Mitanni gibi muahedelerle Hattiyeye bağlanmış olan memleketlerin tekrar silâha sarıldıklarını işaret etmektedir. Gizvatnada bile kat’i rabita alâmetleri yüz göstermiştir. Velhasıl, Sübbilüli-yuma zamanında olduğu gibi, Gasgaslaryine harekete geldiler, ve bunlar gibi, o vaktadek o kadar ticarî ve siyasi rabitalarla Hitit devletine merbut olan cenubu garbideki Luvi — Luylerde kıyamettiler. Muhtemeldir ki Mürsil tedip ve terbiye hususundaki mucizesini daha çok bariz bir surette göstermek için levhanın siyahlığını artırmıştır. Fakat şurası muhakkaktır ki Hattikendisini sıkı bir surette mudafaa etmek vaziyetine düşmüştü.

Mürsil, hünüz pek genç bulunmasına rağmen, bütün bu kıyam ve isyanlara daha az şiddetle mukabele etmedi: İlk iki seferini Gasgasların memleketine t hsisetti, ve ikinci sene Ankuvada kışladı. İşupittanın isyanına nihayet verdi. üçüncü senenin bir kısmını da bu kıyılarda geçirdi. Arzuva ve Mitanni cephelerinin mudafaası işini cenerallarına bırakmıştı.

Üçüncü senenin ortasında, Mürsil, bizzat Arzuva ve Mitanniye

etti. Öyle görünüyorki Sübbilü-
liyuma, Sürye cihetindeki harekâtı
askeriyesini serbesce icra ede-
bilmek için, bu Arzava kiralığı
ile, onun için çok kıymetli bir
muahede akdetmiş ve hatta de-
niz kenarında kâin Hitit mevki-
lerini bile ona terketmişti. Bu
böyle olmakla beraber, Arzava
kırallı Uhha—Lu—is tatmin olun-
muş gibi görünüyordu. O, Ar-
zavanın garbinde bulunan bir
takım küçük kiralıklar tahrik
etmişdiki bunlarda Hapalla, Mi-
ra ve Seha idi. [Mira Karaman
ve Ereğli kazalarına, Haballa
yahut Hapalla; Cavaignaca gö-
re, Çumra, Bozkır ve Seydişeh-
rine, Delaporte'e göre; ise Kon-
ya, Kadınhanı, Ilgın ve Akşehir
Seha, Kavenyaca göre, Akseki-
ye, Delapote göre Sandıklı, Di-
nar ve Karağaca tekabül etmek-
tedir.] Mirada Maşuiluvas tahri-
kâta mukavemet etmişti, Fakat
Sehada Manapa-dattası "Mana-
pa—Dattas,, bir Hitit piresesi-
nin zevci olmakla beraber, asi-
ler arasına kendini kaptırdı.
Nihayet, Hitit ufkunun münteha-
yı garbisinde küçük Asya sahil-
leri üzerinde yeni bir devletin
zuhur ettiği görölüyordiki oda
Achéenler idi. İhtimalki Arzava
kırallı onların Millavanda (Kila-
sik devirlerdeki milyad = Mil-

yade olması pek muhtemeldir.)
Da yerleşmelerini teshilletmek
suretiyle onları dostluklarını te-
mine çalışmıştır. Mürsil, bu ka-
rışıklıkların önünü almak üzere,
oraya kadar kaymakamlarını ve
kendisine tabi küçük hükümdar-
ları sevk etmişti.

Millavanda cihetine iki Hitit
ceneralı gönderildi, ve, Maşuilu-
vas, Arzava kiralının oğlunu
mağlup etti.

Üçüncü sene içinde kiral biz-
zat, bir taraftan Karkemiş kırı-
lını, diğer taraftan Maşuiluvası celp
ve davet etmek suretiyle Kilikya
Toruslarında kuvvetli bir surette
asker cem ve tahşidetti. Bı es-
nada vukua gelen semavî bir
hadise: Arzava kiralının kendi
paytahtında ve binnefis bir
haceri semavî ve yahut bir yıl-
dırım ile vurulması Hititlere lâ-
hutî bir muzaheret vukua gele-
ceğine aşikâr bir işaret olmak
üzere telâkki edildi. Filhakika
Hititlerin muzafferiyeti gayet
mükemmel oldu. Uhha —Lu—is
deniz aşırı bir yere: ya Alasia
(Kıprı:) kiralının veyakut Ahhi-
yova kiralının yanına kaçtı. Mürsil
kışı Kilikyada geçirdi, ve dör-
düncü seneyi, vaktiyle Arzuva-
ya terkedilmiş olan, mevkileri zabt
vo istirdada tahsis etti.

Buroda elde etliği 66000

esiri, Epideminin husule getirdiği
boşlukları doldurmak üzere Hat-
tiye sevketti. Arzava kiralığı
bu darbeden sonra artık bir da-
ha tamamiyle belini doğruldama-
yacak bir halde geldi.

Payıtahta avdet etmeden ev-
vel, Mürsil, garptaki devletlerin
vaziyetini tanzim ve tensik etti.
Maşuiluvası kendisine 600 Hitit
muhafızı burakmak suretile, mira
akıralığında tehkim ve takviye
etti, Targasnalliside aynı suretle
Haballada bıraktı.

Nanapa — Dattas her ne
kadar gözden düşmeyi hak etmiş
isede, fakat validesi Hitit kırı-
lını yalvarup yakardığı için, Se-
ha hittasıda ona bırakıldı.

Vilusa kırallı olan Kukunnis
ile olan münasebat daima dos-
tane bir surette devam etmiştir.
Nihayet, Ahhiyavaların kiralıda,
kendi memleketine iltica etmiş
olan Arzavalıları teslim etmek su-
retiyle mürsile takarrübetmiştir.
Aheen kırallı Millavandayı muhafa-
za etti, ve, her iki devlet arasın-
da dostane münasebat akdedildi,
çünkü bir takım Achéen pires-
leri harp arabalarını sürmek ve
muharebe etmek sanatlarını öğ-
renmek üzere Hattuşaş sarayı
kiralisine geldiler.

Mürsilin 22 inci senesinde

Lycaonya cihetinde şu vekayı
olmuştur:

Arzavanın hezimetî sükün ve
asayışı temin etmiştir, Evvelce
Mira ve Masanın gelip geçici
karışıklıklarından bahsetmiştik.
[Masa: Cavaı Gnaca göre Er-
menak kazasına, Delaporte göre
ise Denizli vilâyetine tekabül
eder.] Bu karışıklıklar esnasında
Seha kırallı Manapa — Dattas sa-
dık birvasal olduğunu göstermiştir.
Vilusa da, Mürsil, kiral Kukun-
nasın yerine oğlu Alaksandusun
tevarüsünü temin etmekle meşğul ol-
muştur, Çünkü bu Alaksandus ağıle
bi ihtimale göre Mira vekayinde
Hititlere yardım etmiştir. Ahéen-
lerle olan münasebat, Kıprıs ve
Ugarit (ras şamra) ile olan bahri
ticaret için ihmal edilmeyecek
bir ehemmiyeti haiz olması ha-
sebiyle, eyi bir halde idi.

Kiral Mürsilin Likaonya hit-
tasıyla olan münasebatını biraz
daha tafsiletmenin faidesiz olma-
yacağı kanaatindeyiz.

Büyük hükümdar, paytahtına
avdet etmenin muvaffık olmaya-
cağı kanaatiyle kış ordugâhlarını
Ankarada tesis ve orada ilk
baharın vurduna intizar eyler.
Palhuissa yeniden isyan eder.
Mevsim müsait olur olmaz Mür-
sil oraya karşı yürür, ordugâhını
orada tesis ve onların Ekinle-

rini tahribeyler. Gasgaslar tekrar bir defa daha seferber hale gelir, ve Kuzzastarinayı işgal ederler. Mürsil, onlara karşı h reket ettiği takdirde hattı ricatinin kesileceğini takdireder. Binaenaleyh gariye çekimeğe ve orada muharebe vermeğe karar verir. Evvelkilere zamimeten bir defa daha mağlubolan Gasgaslar, hükümdari galibe muntazam surette asker vermeyi vadedediler. Ve oda bu suretle payitahtına avdet eder. Fakat bu, istirahat için değil, fakat doğrudan doğruya Arzavaya (Adana, İçel, Alâiyye) sevk etmek için yeni bir ordu hazırlamak maksadıyla idi. filhakika Milavanda Uhha—lu da icaryı tesiretmis ve orasını Ahhiyava kiralı ile birlikte hareket etmeğe kandırmıştı. Saltanatının üçüncü senesinin ilk baharında Mürsil Jenerallerinden ikisini: Gulla ve Mala—lu yı, piyade kıtaatı ve arabalarla birlikte, Millavandayı tahrip, tavarlarıyla beraber, Hattive götürmek üzere, üzerlerine gönderir.

Mir [Ereğli, Karaman, Karpınar tarafları] kiralı Maşuiluva: İmpâyı işgalederken Uhha—Lu'nun oğlu Sum—kal ona hucum etmiş, fakat geriye püs'kürtülmüştür. Mirâ memleketinin bir

kısmı Maşuiluvanın hakimiyetini tanıyordu; fakat o, diğer kısmında tekrar zabtile Hattinin hakimiyeti altına koymağa mecbur idi.

Hazırlıklarını ikmal ettikten sonra, Mürsil: Uhha—lu ya şu suretle meydan okur: "Tebeamdan olup sana kaçmış ve senin tarafından da bana iade edilmemiş olanların iadesini talebediyorum. Sen bana çocuk muamelesi yaptın; Sen beni küçük görerek istihfaf ettin. Şimdi, haydi bakalımbirlikte harbedelim. Benim rabbım olan Teşup davamıza hükmedecektir."

Mürsil, Arzava üzerine ileriler ve, on senelik vekayi nameler = Annales décennales göre Lawasa dağına ve tekmi vekayi nameler = Annales Complètes göre Sehiyya ırmağına vasıl olduğunda, mabud Teşup kuvvet ve kudretini parlak ve aşikâr bir müdahalesi ile izhareder.

Semadan geçtiğini Hatti ahalisinin gördüğü bir haceri semavi = Bolide Arzava ahalisini dehşetler içinde bırakarak göğden geçer. Ve, Uhha—Lununpayı tahti olan Aâpasaya düşer, ve Uhha—Lu bizzat musabolar: Fena bir hastalığa yakalanır ve bacakları kötürüm olur. Büyük Hükümdar, bu vak'adan

doğrudan doğruya haberdar olmaksızın yürüyüşünde devameder; Bu hadiseyi ancak Arzavada kâin Auraya dahil olduğunda ve Maşuiluvanın ağzından işidir.

Hududa varmadan evvel, ordusunu Sallaqa da, kendi emri üzerine bir aderinin getirdiği Karkamış kıtaatıyla takviye etmiştir.

Mudaffa işinin bizzat kendisi tarafından imkânsız olduâunu gören Uhha—lu askerinin sevk ve iradesini oğlu Summa—kala tevdi etmiş isede oda valma = "Walmâ da Astarpa kıyılarında mağlup olmuştur.

Mürsil, firarileri takip ile vakit geçirmiyerek, Uhha—lu yu yakalamak ümidiyle doğrudan doğruya Apâsa üzerine yürür; fakat Arzava kiralı onu beklemeyiz, ve hemen deniz tarikiyle firar eder.

Hursanassanın, Surutanın, ve Attarimanın ahalisi korkularından yerlerini terkedererek başka ilticagâh ararlar. Bunlardan bir kısmı kıralların isrine iktifa ile adalara gidiyorlar; diğer bazıları Puranda şehrine sığınır. Mürzel biraderine yazdığı mektupta şöyle söylüyor: (Mademki ahali kaçmış ve yalçın dağlar üzerinde kendilerini mu-

daffa etmekte bulunmuşlardır, sene nihayete varınca geliniz. iki zümreden birini dairenmadar kuşadacak ve onu aşağı inmeğe mecbur edeceğiz.) Onun ilk ceht ve gayretinin hedefi Arinnanda dağıdır: (Arinnanda dağı pek sarptır; denize nazırdır; pek yüksek ve yaklaşması müşkildir; bundan başka, bu dağ kayalık ve oraya atla çıkmak gayri mümkündür.) Bundan dolayı Mürsil yaya olarak ordusunun başında ilerlemeğe mecbur olmuştur. Mürsil, dağı kara cihe-tinden kuşatmış ve açlık ve susuzluğun tazyiki ile mültecilerin af dilemelerine intizar eylemiştir.

İntizarı gecikmiyor. Bir heyeti mahsusa kendisinin afvini istirhama geliyor ve ona şöyle söylüyor: (Efendimiz bizi mahv ve tahrip etmez! efendimiz, bizi tebea olarak al ve Hattuşa nefyet!) Büyük hükümdar, şahsi ganimeti olmak üzere 15000 kişiyi ayırıp mütebaki sayısız bir yığın insanı beyler ile muharibler arasında taksimeder.

Arinnanda dağı mültecileri çarçabık teslim oldukları cihetle, Mürsil, aynı sene içinde Purandaya doğru kaçmış olanların mukadderatının tayinine vakit bulabileceğini tahmineder. Bu

şehre karşı yürür, ve bu şehrin sakinlerine şu beyannamayı gönderir: (Siz pederimin tebe'ası idiniz pederim sizi aldı ve tebe'a olarak Uhha—lu ya verdi. Bu ise Ahhiyava kiralına taraftar ve bize düşman oldu. Siz tekrar benim tarafıma dönünüz ve Uhha—lu ya taraftar olmayınız. ve siz kacmış olup benim tebeam bulunan Hursanassanın, Surudanın ve Atarimmanın sakinlerini bana teslim ediniz.) Buna cevap red alıyor. Soğuk mevsim başladığı cihetle, Mürsil ısrar etmiyor; Tekrar Astarpa kenarına dönüyor ve orada kışıyor. ve yeni sene bayramlarını orada tebci ediliyor.

İlk bahar geldiğinde Uhha—lu ölmüştür; halifirarda iken kendisine refakat etmiş olan oğullarından birisi orada kalıyor; Tapalazunavlı ismindeki diğer oğlu Arzava memleketine avdet etmiş ve Puranda da tekâsüf ve tahaşşüd etmiş olan bütün Arzava kuvvetlerine kavışarak burada onların kumandasını deruhte eylemiştir. Mürsilin orduları kendisine doğru gelirken oda şehirden çıkarak harp sahası olarak intihap ettiği yerde ahzimevki ederek ona intizar eyliyor. Fakat mağlup olduğu cihetle ricat eyliyor; Purandanın

etrafı kuşadılmış ve sudan mahrum bırakılmıştır. Tapalazunavlı, kendilerini gözetmekte olan muhasırlarını aldatarak geceleyin kaçmağa muvaffak oluyor. Vak'adan haberdar olan Mürsil onu takibettiriyor; Bütün arkadaşları yakalanup esir oldukları halde yalnız kendisi berhayat olarak kaçup kurtuluyor. çok geçmeksizin şehir sukut ediyor. Büyük hükümdar ganimet olarak kendisi için 15000 den fazla esir alıyor. Uhha—lu'nın diğer oğlu da avdet etmekte gecikmemiştir; O, Ahhiyava kralının sarayına gittiği halde bu kiral tarafından, Lipa ve diğer bir şehrin sakinleriyle beraber Mürsilin bir memuruna teslim edilmiştir.

Şimdide, büyük hükümdar Seha nehri havalisindeki memlekete teveccüh etmiştir. (Bunlar Beyşehri gölünün cenubi garbi taraflarından çıkarak Akdenize dökülen ve kılasik devirlerde ismi Eurymedon olan (Köprü suyu) dır. Mürsilin buraya hareket etmekten maksadı memleketin senyörü olup Muva—Ur—Mahm oğlu ve ikinci halefi olan Mauapa—Datta'nin tecziyesi idi.

Muva—Ur mahin üçüncü oğlu olan Manapar-datta: Hitit kralı Arnuvandanın ve belkide Sübbilüliumanın zamanında vukua

kalmış olan pederinin vefatında sabi bulunuyordu. Kendisinden büyük olan diğer iki biraderi: Gal—Datta ve Ura—Datta onu ortadan kaldırmak ve öldürmek için her türlü vasıtaya baş urmuşlar idi; fakat çocuk Karkisa (Delaporte nazarındaki Muğla vilâyeti) ya kaçmağa muvaffak olmuştur.

Büyük hükümdar onu himayesi altına aldı ve onu Karkisa ahalisine iltimaskârane tavsiye etti. Ve onlara bir çok defa hediyeler gönderdi. Gal—Datta tebeasının bir isyanı neticesinde hükümdarlığından kovulduğu cihetle büyük hükümdarın, müdahalesile manapa datta ona halef olmuştur. Kendisi bizzat hükümdar olduğunda Mürsil onu tasdik ve tahkim etmiş ve ona bir takım hediyeler, bilhassa bir kalkan göndermiştir. Hatti Kralının Seha pirenşine karşı bütün hususî bir mahiyetteki alâka ve teveccühü bu prensin bir tabii olduğu Arzava ile mubareze esnasında, emniyet ve itminanın son derecesine vasil olmuştu. Fakat ümitleri boşa çıkmıştır. Büyük hükümdarın bütün hayırhahane muamelelerine rağmen manapa Datta isyan etmiş olan Uhha—lu yı takibetmiş, yahut hiç olmazsa

bitaraf kalmıştır.

Kendisini cezalandırmak üzere daha evvelce yola çıkmış olan Mürsil linniyetinden haberdar olur olmaz Manapa — Datta ona bir heyeti sefaret gönderir, ve mektubunda şöyle söyler: (Hükümdarım, beni urma! hükümdarım beni köle olarak kabul et. Bana gelmiş olan adamları hükümdarıma teslim edeceğim) Mürsil ona şu cevabı veriyor: (vaktiyle biraderlerin seni memleketinden koğdukları zaman, ben seni Karkisalılara tavsiye etmiş ve senin için Karkisalılara hediyeler göndermiştim; böyle iken sen benimle birlikte yürümedin. Sen benim düşmanım olan Uhha—lu ile beraber hareket ettin şimdi seni hizmetime nasıl alabilirim?) Mürsil şunuda ayrıca söylüyor: (Onu üzerine gidecek ve onu mahvedecektim; fakat validesini istikbalime gönderdi, O geldi, ayaklarıma kapandı ve bana dedi: "efendimiz, bizi mahvetme! efendimiz, bizi kendine kul olarak kabulet!") Ve mademki bir kadın karşıma çıkmış ve ayaklarıma kapanmıştı.

Kadının talebine muvafakat ettim ve bundan sonra artık Seha memleketine gitmedim. Ve Manpa—adattayı hizmetime kabulettim.) Yakın şarkın kadim

hükümdarlarının vekayı namele-
rinde nadir olarak işhar edilmiş
olan kahrimanane hissiyatın bir
şahidi olan şu latif menkibe
"tekmil vekayname — Annales
Completes,, de zikrolunmuştur.

"On senelik vekayinameler —
Les Annales décennales bunu
biraz farklı bir şekilde göster-
mektedir: (Manapa — Datta asla
beni istikbale gelmedi. validesini,
bazı ihtiyarlarla, ihtiyar kadınla-
rı göndermişti ki bunlar gelip
ayaklarına kapandılar. Va ma-
demki bir takım kadınlar ayak-
larına kapanmışlardı, onların
taleplerini is'afettim, ve bundan
sonra hiçte Seha memleketine
gitmedim. Seha memleketinde
bulunan Hititleri bana teslim
ettiler. Bu Hititler 4000 mikta-
rında idi. Onları Hattuşaş'a sev-
kettim. Onları kendi evlerine
götürdüler. Manapa — Dattayı
ve Seha memleketini hizmetime
kabulettim.,,

Bir müddet sonra Manapa—
Dattaya kabul ettirilen muahede
name bu hadiseyi diğer üçüncü
bir surette daha naklediyor: orada,
validenin mudahalesi meskût
geçiyor, fakat diğer bazı tafsi-
lât ilâve edilmiş olarak görül-
yor: "Sen bana bir takım ihtiyar-
lar ve ihtiyar kadınlar gönderdin.
Ulakların benim ayaklarına ka-

pandılar ve sen bana şunu bil-
dirdin: "efendim, beni yaşat! efe-
dim, beni mahvetme! beni kendi-
ne hizmetçi olarak al ve benim
şahsımı muhafaza et! bana
gelmiş ne kadar Miralı, Hattili,
Arzavahı varsa onları sana tes-
limedeceğim.,,

Maksadı açıktan açığa Seha,
Mirâ ve Hapalla — Hapalle (ya-
hut Haballa) [1] memleketlerine

[1] Bu Haballa yahut Hapalla
hakkında Garstangın The Hititte
Empire isimli eserinde şu izahat
vaadır:

(..... İran ve Roma teşkilâtı
zamanında bir çok şehirler bu saha-
da zengin ve mağmur oldular. An-
cak bunlardan yalnız bir kaçı isim-
lerinin eski Hititçe şekillerinden bi-
zaz eser muhafaza edebilmiştir. Ki-
lasik devirde ismi Iconium olan biz-
zat Konya Hitit metinlerinde aşikâr
bir surette Kuwanna şekliyle kendini
göstermektedir.

(Phrygia lilar zamanında Kavan-
ya — Kuwania) şu kadar var ki ora-
da yalnız ismin zikrinden başka bir
şey görülmiyormuş. Şimali garbiye doğ-
ru 15 mil mesafede Caballa var-
dı; bu bir isimdir ki ağırlıklı ihtimale
göre Hitit ler zamanından beri ol-
duğu gibi yaşamakta bulunmuştur.
Kaballanın mevkii Haballanın ki ile
tevfak ettiği görülmektedir; Çün-
ki bu berikinin Hititlerin payitahtı
ile Likya — Lykya sahili arasındaki
yol hattının üzerinde kâin olduğu
aşikârdır. Haballa: Arzava krallığını

himayesini kabul ettirmek ve
onları Arzava hükümdarından
ayırmaktan iparet olan büyük
hükümdar, Manapa — Dattanın
itaatını kabul ve yeniden tamir
ve islâh etmek maksadıyla Mirâ
memleketine dönüyor. Orada
Sarava, Arsani, ve Impa şehir-
lerini yeniden inşa ettiriyor; ve,
bu şehirleri mustahkem bir sur
ile çevirtiriyor; orada Hitit kuv-
vetleri birleştiriyor.

Bu hükümdar, aynı zamanda,
bir muahede name hazırlattırı-
yor ki bu, Aurada ikmal edilecek ve
Seha ve Appaviya hükümdarı Ma-
napa — Datta ile mirâ hükümdarı
Maşuiluvaya ve Hapalla hüküm-
darı Targasnalliyeye aynı şeraiti
kabul ettirecektir. Bu vesikalar-
dan birinci ve üçüncüsü bize
vasil olmuştur; İkinciye gelince,
bunun tarihi kısmı, Meşuiluvanın
halefi olan Kupantakale kabul
ettirilmiş olan muahhar bir mu-
ahede namede aynen yahut hü-
lasatan münderç bulunmaktadır.

Teşkil eden pirenslüklerden birinin
merkezi hükümeti idi.)

Caballa: Kiepertin (Küçük Asya)
haritasında Konyanın altı, yedi saat
kadar garbi şimalisinde ve şimdiki
Çiğil köyünün olduğu yerde göste-
rilmekte olduğu gibi Sir vilyam
ramzey — Sir William Ramsay tarafın-
danda aynı mevkide işaret olun-
maktadır.

Muahede esnasında Manapa
— Datta, kendi memleketine ilti-
ca etmiş olan sirlere henüz tes-
lim etmemiştir. Manapa — Dat-
taya lütuf ve inayet ettiğini ve
onunla dostluk tesis eylediğini
hatırlattıktan sonra, Mürsil bu
adamlar bahsına ilaveten şöyle
söylüyor:

"Bütün kaçakları tevkif ve
onları bana teslimet; onlardan
hiç birisini memlekette alakoyma;
başka bir memlekete geç-
melerine meydan verme; Bütün
kaçakları tevkif ve bana tes-
limet. eğer bütün bu şeyleri ya-
parsan seni tabii etime alacak
ve seni kendime müttelik ittiha-
zedeceğim.,,

Mirâ ve Kuvaliya hüküm-
darı Maşuiluvaya taalluk eden bahis-
lerde Mürsil ona evvelce firarı
olduğunu hatırlattırıyor. Mürsi-
lin pederi Sübbilüliyu ona evi-
ne kabul ile kızı Muvattıyı ona
vermişti. Fakat, diğer ailelerle
meşgul olan Sübbilüliyu da-
madının işleriyle meşgul olmağa
ve onun düşmanlarını mağlup
etmeğe vakit bulamamıştı. Şim-
di, Mürsil, eniştesinin işleriyle
meşgul olmuş ve onun düşman-
larını mağlubetmiştir. Bundan
başka o, ona yeni den birtakım
şehirler inşa ettirmiş, onları tah-
kimettiymiş ve onlara kuvayı

askeriyye yerleştirmiştir. Mürsil onun Mira hükümdarlığını tasdik ile ona, şahsını muhafaza etmek üzere, 600 asker veriyor. Ve şunu söylüyor: (Mademki Mirâ ahalisi şerir kimselerdir, Bu 600 kişi senin şahsı muhafızların olsun, onlar Mirâ'ılar ile münasebette bulunmasınlar, ve sende onlara karşı bir ittifakı hafi tertip etme.)

Targasnallıye gelince Annallar yalnız onunla yapılan muahedeyi zikrediyorlar, fakat bu muahedenamenin nushaları bütün tarihi kısmı gaybetmişlerdir.

Buyuk hükümdar bu 3 senyörlüğün vaziyetini tanzim ettikten sonra Hattuşaşa avdet eder; kendisi ayrılmakla beraber oralarda bir takım asakiri mustahfiza ikame etmiş ve oraların hümdarlarına kabul ettirmiş olduğu şerait icabatınca her sene muntazam surette ordusu için buralardan asker almakta bulunmuştur.

Arzavaya karşı açılıp ameliyatı iki sene devam etmiş olan harpten mali ganimet olarak, Mürsilin hissasına erket, kadın, ve çocuk olmak üzere 66000 kişi isabet etmiştir. Saltanatın 12 inci senesinde Mürsil yine Mirâ ve Kuvvaliya kiralı Maşuiluva

ile meşgul olmağa mecbur olmuştur.

Maşuiluvanın oğlu olmadığı cihetle, Mira kiralılığına iadesini müteakip, kendi biraderinin oğlu olan Kupanta-kal'ın Hititler tarafından kendisinin veliahdi olarak tanınmasını talep etmişti. Mürsil bu kararı ahaliye kabul ettirmişti. Mürsil saltanatının 12 inci senesinde Maşuiluva kendisi isyan ettiği gibi Pitassa memleketini de kendisiyle beraber hareket etmek üzere kandırır. (Pilassa Aksaray ve Tuz gölü ile Konya arasında bulunan sahaya tekabül etmektedir) Hitit kiralı bunu haber alınca hayret içinde kalır ve kendi kendine şöyle karar verir: (Gidip her şeyi yoluna koyacağım.)

Mürsil, kendisi ile müzakere etmek üzere, Maşuiluvayı yanına davet eder, Fakat bu, davete icabet edeceği yerde Mâsa memleketine kaçır (Mâsa Burdur, denizli, Dinar havalisine tekabül eder) Büyük Hükümdar onu tekib ve hain vasalı teslim etmiyecek olurlarsa memleketi temamiyle tahrip edeceğini ilâneder. bunun üzerine Mâsa ahalisi havf ve dehşet içinde kalır ve Maşuiluvayı yakalayıp Mürsile

teslim ederler. Maşuiluva Hattuşaşa götürülmüş ve orada zindana atılmıştır. Mirânın ayan ve eşrafı Kupanta—kalın doğrudan doğruya kendilerine kiral olma-

sını istihsal için bir teşebbüste bulunurlar; Kupantankal tahlif olunur ve bir vasallık muahede namesiyle kendisine Mirâ kiralılığı bahşolunur. (bitmedi)

TEVARİHİ ÂLİ SELÇUK

Yazıcı oğlu Ali tarafından İkinci Murad adına yazılan (Tevarihiâli selçuk) çok kıymetli bir Türk ve Selçuk tarihidir.

Bu gün bize kadar gelmiş bir çok ana kitaplara dayanılarak hazırlanan Farsça kaynaklardan istifade edilmek suretiyle yazılmıştır.

Bu kitap henüz basılmamıştır. Yalnız Necip Asım merhum meşrutiyet yıllarında bir formasını bastırmağa muvafak olmuş, fakat o da neşredilmeden eski bahriye matbaasında yatmıştır. İstanbul ve Türkiye kütüphanelerinin hic birisinde eşine rastlamadım. Garp ve Amerika kütüphanelerinde bulunduğunu tahmin etmiyorum. Eğer bulunsaydı şimdiye kadar müsteşriklerin nazarı dikkatini çeker ve diğer Selçuknameler gibi bastırılırdı. Topkapı sarayı revan köşkü kütüphanesinde 1390, 1391 ve 1392 numaralar-

da kayıtlı 3 nushası vardır. 1390 numaralı nushanın sonundaki manzum parçadan müellifin adını ve eserin hazırlanış tarihini öğreniyoruz. Bu nusha 289 yapraktır. İkinci Murad zamanında yazıldığı anlaşılmaktadır. 1391 numaralı nusha 951 (H) tarihinde yazılmıştır. 455 yapraktır.

Bu nushanın sonunda müellifin manzun hatimesi yoktur. Son taraflarında kısa bir ilâve okunmaktadır. 1392 numarada kayıtlı üçüncü nushanın bunlardan biraz sonra bazı tadillerle bazı yerlerinde eski lisan çözümlere ve sadeleştirilerek yazıldığı anlaşılmaktadır. Bu nusha 304 yapraktır. Fakat sonundan bir çok yapraklar gaybolduğu için yazıldığı tarihi tesbite imkân yoktur. Ben 1390 numaralı nushayı esas tutarak. diğerleriyle karşılaştırmalar yaptım. Şark kadar garp irfan ve tarih âleminin beklediği bu kıymetli ese-

ri tefrika suretiyle neşre karar verdim. Konya denince hatıra ilk gelen vasıflardan biriside bu şehrin eski bir Selçuk payitahtı oluşudur. Tevarihi âli Selçukun bu itibarla Konya ile s k bir alâkasıda vardır. Kitap ile müellif veya mütercimi hakkında ki tetkiklerimi tefrikanın sonuna bırakıyorum. (Ekekon) ve (Konya) bu kıymetli ve eşsiz eseri neşretmek suretiyle şimdiye kadar Türkiyede hiç bir gazete ve mecmuaya nasip olmayan milli ve büyük bir hizmeti ifa etmiş olacaktır.

İbrahim Hakkı Konyalı

Tevarihi Ali Selçuk

Adedi Hamdi bi adet ve vüfuri sipaşi bi kıyas ol Mâhk— 1—mülk celle—celalühu ve amme nevalühu hazretine ki ketmi ademden sahrayı vücuda bunc hezaran hezar ademi bedidar idip etrafı aleminden her birinin zürriyeti yayılmak için bir iklimi menşe ve makam kıldı. Ademsalavat—ül—lahiye Havvayı çift verip ve “Bessè minhüma ricalen kesiren ve nisaa,” mucebin-ce ikisinin neslini yer yüzüne yaydı ve Nuh aleyhisselâm oğullarından (Yafis) [1] zürriya-

[1] 1391 numaralı nushada (Yafes) olarak harekelenmiştir. Doğrusudadır.

tine Türkistan iklimini yer ve yurt verdiki anda çoğalıp andan çıkıp katan iklimlere dahi padişah olup gaza ve Cihat kılarlar. Dürüdbi şümar peygamberimiz Muhammet Mustafa aleyhissalatu vesselâm üzerindeki cihan halkını haviyei gavayet ve dalaletden kurtardı ve betalet ve cehalet tibinden menahili marifete eriş-tirdi. Ve anın ali ve ashabı üzerine olsun.

Emma ba'dü Bilmek gerektir-ki ekalimi aleminden her iklimde yerli ve sahranışın ve göç-gün olurlar ve hususa ol vilâ-yetteki Murgızar [2] ve çayır-lar ve ot çok ola ve imeret ve şenlikt n irag ola. Şöyleki: İran Zemin hududunda Arap mülki ki şu çok, suyu yok beyabandır. Ve bunun gibi yer deveye münasıptır ki otu çok yer ve suyu az içir. Ol sebeble Arap kabileleri ve boyları andan ziyadedir ki had ve hasretmek ola. Şöyleki Mağrip bidayetinden Hind denizi sahili nihayetine de-ğin temamet sahra ve yazılar ve dereler ve dağlar ve bişe ve or-manlarki vardır.

Arap sakin dururlar ve

[2] İki nushadada böyle hareketli-dir.

yörürler (3) ve Deşti kıpçak ve Rus ve çerkes ve Başgart (4) ve Talas (5) ve İyrem (6) ve İpir ve Sipir ve Polad ve Ankara ırmağı ve Türkistan ve Uygu-ristan ve Nayman Tayfalarına mensup olan ırmaklar ve dereler ve gök irdisi (7) ve kara kurum ve Balkan (8) ve Altay dağları ve Organ suyu ve Gırgız vilâyeti Kümcüyut (9) ve mevazii yaylak ve kışlaklarki maruftur.

Moğolistana ve Kerayit akvamına (Oton), (Gulvuran) (10) ve Talat ve Bciyos ve Bolkan ve Kaldon [11] ve Gunganavur ve Boyiknavur ve Karkat ve Könin ve Ergene ve Kilyeru ve Selinke

(3) 1391 numaralı nushada (yörürler) kelimesi yoktur. (Dururlar) kelimesi (dır) edatının cem olarak kullanılmıştır ki doğrusu olan budur.

(4) Her iki nushadada böyle harekelenmiştir.

(5) 1391 numaralı nushada Tulaş şeklinde harekelenmiştir.

(6) 1391 numaralı nushada Sayram

(7) " " " de İrdiş vardır.

(8) 1391 numaralı nushada Balkan yoktur.

[9] 1391 numaralı nushada [Kemceyot] yazılıdır.

[10] 1391 numaralı nushada [Kilvirandır]

[11] 1391 numaralı nushada [Kaledondur]

ve Bürkoçin [12] Tugüm ve Kalalçin alt ve Otgöh ki Hatay seddine muttasildir. Temamet anların kabileleri ve Türk şubeleri ve boyları sakın dururlardı. Ve şimdi dahi evvelki karar üzere otururlar ve temamet Çin ve Hindü Kışmir ve İran zemin ve Rum ve Şam ve Mısır vilâyetlerine kuvvet ve şevket ve tesallut ve istilâ müteferrik birle ekseri memaliki rübumeskünü tahtı tasarruflarına getirup ol boylardan mururiyeyamla çok kabile ve boylar münşaip oldular. ve her zamanda her boydan şubeler peyda oldular ve her biri bir sebep ve illetle bir türlü ad ve lakap edindiler. Oğuz gibiki mecmuu ol kavme bu zamanda Türkmen derler. Ve anlar münşaip dururlar. Kıbçak ve Kala ve Kınıklı ve Kalok ve dahi kabileler ki anlara mensup dururlar. ol kavimlerle, bu zamanda anlara Moğul dereler. Celayir ve Tatar ve Oyrat ve Merkit ve gayrileri gibi ve dahi bazı kabilelerki Moğula benzerler. Ve her birinin padişahları vardı.

Karayit ve Nayman ve Öngüt ve anların emsali ve ol kavimler ki kadim den bu zaman-

[12] 1391 numaralı nushada [Berkoçın] dir.

lara değin bu adlarla maruf olmuşlardı. Kunkurat (13) ve Korlas ve Enkiras ve Ütölçikin (14) ve Oryan-küft ve Kelenkot ve gayrileri ki anlara cümle Derhığın (15) Moğulları ve Niron Moğullar ki Has moğullardırlar ki anların zikri ve hikâyetleri ğazan han Rametullahi aleyh tarihinde gelir. Egerci eşkâl ve lûgat ve lehceleri birbirine yakındır.

Amma her yerin ab ve havası muktezasınca her tayfanın mizaç ve tabiatları ve şekil ve lehçeleri birbirinden mütefavittir. Şöyleki raviler rivayat ederlerki Oğuz kavmi Türkistanda iken şekilleri Moğul çehre idi ve lehçeleri dahi anlara yakındı. Çok İran zemin ve Rum ve Şama geldiler. Şekilleri Tacik çehre ve dilleri ravan ve yumuşak oldu derler.

Elkissa : Bunların nesepleri Rivayeteyn hekimleri ve muteber nakilleri rivayetinden ki Uygur hattıyla Oğuznamede yazılmıştır. Alasebilicaz mufassal yazılar

[13] 1391 nushada bu "dirlikin" dir.

[14] 1391 numaralı nushada (ilci-kin) dir.

[15] 1391 numaralı nushada (dirlikin) dir.

ve bu tarika siyakat istifa isbat olunurki zikrolundu.

FİHRİST

Esamii akvamı etrarki Sahra-nışin ki Temamet (dip Yakoy) un (16) dört oğlanları neslindendirlerki (Ebulcehan) ol oğludurki anı şimali şarki şimali garbi etrafına göndermişti. Ve hem Karahan ve Orhan ve Günhan ol vasıta birleki Kaihan oğlu Müvahhid oldu ve bazı kavimlerki anınla müttefik oldular. iki kısım oldular. ve cümlesinin şerhi Uğuznamede gelir. Anlarki Oğuzla müttefik oldular müvehhid olup Tanrıyı bir bildiler. Anlarki ittifak etmeyip Uğuza uymadılar, kâfir oldular adları Moğul ve Tatar oldı.

Oğuz şubeşi ki mezkûr Karahanın oğluydu. Ve bazı akran ve ammi zâdelerindenki anınla müttefik olduılar:

Uğuz şubesi şöylekim anın şehri uğuznamede Cami - üt - tevarihte gelir. Anın altı oğlu vardı. Ve anların dahi her birinin hatunlarından dörder oğlanları vardı. Ve Oğuz Çerinin sağ kol ve sol kolunu anlara verdi bumucebceki zikrolunur:

[16] Esas tuttuğumuz 1391 numaralı nushada "Diptakoy" dir.

ESKİ TÜRK ANADOLU HALILARI

Eski Türk halıları millî araştırma bakımından üzerinde en ziyade durulacak mevzulardan birisidir. Bir kerre halı kelimesi Türkün öz malıdır. Farsça sâ-nılan (Kalıce) kelimesi İrana Türeceden geçmiştir.

Altaylarda elde edilen eski vesikalardan da öğrenildiğine göre halı Türklerin eski medeni bir eseridir. (Halı) kadın mehri manasına gelen "Kalın," ve "Kalım," kelimelerinden alınmıştır. "Divanı lügatta," da görüldüğü veçhile "Kahğ," ve "Kalın," "mehr demektir. Çağtayca (Kalın) halı yerinde kullanılmaktadır.

Yakutca "Kalım," ve "Halım," mehr demektir. Kırım lehçesinde halım kilim ve kazanda "Kalım,"mehr demektir. Bu Lehçe farklarını bir tarafa bırakırsak esas itibarile "halı," kelimesinin Türkçe olduğu ve "Kalmak," kökünden alındığı

anlaşılır. "Ha," "Kaf," harflerinin bazan tebedül ettiği vakidir. (Yok = Yoh) gibi.

Su halde (Salmakdan salı, yalamakdan yalı, bakmakdan baki) nasıl istimal olunuyorsa (kalmakdan) (kalı) da öyle kullanılmışdır. Eskiden güveği tarafından geline mehr bedeli olarak halı verilirdi. Gelinde bu hahyı hayatının sonuna kadar korur hatta torunlarına bile miras bırakırdı. İşte (mehre) (kalın ve Kalım) denmesi bu itibarla olsa gerektir. Sonradan ve tedricen kalı halı şeklini almıştır.

İranlıların ahirine bir tasvir edatı ilhak ederek küçük hahya "kalıce," demeleri "kalı,"nın Farisi bir kelime olmasını icabetmez. Zaten "kaf," harfi eski Fars dilinde görülmez. Mevzuu bahsolan (halı) kelimesi bile Türkün öz dilinden olduğu tahakkuk ettikten sonra her

Konya Halısı: XVII inci asır

köy ve kasabamızda ve her aile arasında bir değgah bulunması ve Türkiyenin her yanında esgidenberi hali dokunması halıcılığın Türklerden dogma bir sanat olduğu kanaatine verilir. Biz bu yazımızla Anadolu halıları üzerinde bir tetkik yolu açmak ve bu milli sanatımızın eski varlığını az çok anlatmak suretiyle gençlerimiz arasında yeni bir alaka uyandırmak isteriz. Anadolunun bir çok köy ve kasabalarında dokunan eski halıların nescinde, nakışında, renginde bir hususiyet hiss olunursa da Hind ve İran halıları arasındaki büyük ayrılıklar görülmez. Vaktiyle Anadolu yaylalarına yayılan Türk boylarının kendilerine mahsus birer alametleri bulunurdu. Hayvanlarının kulak ve bacaklarını dağlamak suretiyle yaptıkları ayrı ayrı işlerle kendilerininkini diğerlerinden ayırd ederlerdi. Hatta evlerinin divarlarına aşı denilen kırmızı topraklarla vurdukları nakışlarda da bu hususiyetlerine riayet eylerlerdi.

Eski halılarımızda türlü türlü şekillerde gördüğümüz lileler, haşarlar, yapraklar, karefiller, güller, dallar, taraklar, bayraklar, ok ve yaylar, tek ve çift kancalar, yıldızlar ve Aylar, kerpetenler ve iprikler - Türk oy-

malarının temadi edip gelmekte olan armalarındandır. Sahil kasabalarında dokunan şecadelerdeki servi resimlerinde birer kudsiyyet nişanesi olduğu şüphesizdir.

Servilerin mezarlıklara dikilmesi de dini bir düşünceyledir. İnanışlarına uygun olmadığı halde halılara canlı hayvan resimleri naksettiklerinde görülüyorsada bunlar kanatlı hayvanlara inhisar etmiş gibidir. Melekleri kanatlı takayyülü dolayısıyla kanatlı kuş resimlerinin evlerde, halılarda bulunması akideten mahzurlu görülmemiştir.

İstanbulda Fatih semtindeki eski mimar Sinanın eseri hayri olan mescidin muslugundaki taş üzerinde kabartmal. bir çift kumrunun ve kale haricindeki kazlı çeşmenin cephesinde yine kabartma olarak nakşedilen kaz resminin asırlardan beri hali üzerinde bırakılması, ve tahrip olunmaması bu inanışlardan ileri geldiği sezilmektedir.

Yalnız eski bir Ladik halısına mutcaddid at resimlerinin de geçirilmiş olduğu görülmüştür.

[Atların altında hayır vardır] Maallindeki bir hadis ile muba-rekliği bildirilen at resimlerinin de halılara geçirilmesi inanışla-

rına aykırı gelmemiştir. Bir köyde hangi ağaç büyür ve hangi ot ve çiçek neşvünema bulursa halılarında da ekseriyetle onların resimleri görülür.

Eskiden halılar kadınlar eliyle dokunduğu ve tabiatın ince yazıları onların gözüyle okunduğu için obasının önüne tezgâhını kuran bir Türk kızına İran uslubunu, nede Hint tarzını aklından geçirmezdi. Onun önünde tuttuğu örnek tarlalarındaki lâle ve haşhaşları ve ırmak kenarlarındaki kudretliu kendi kendine büyüttüğü çimen yaprakları idi.

Evindeki şamdanı, yahut odasındaki kandili onun sanat işlerinde dimağını aydınlatmaya kafi idi. Bir çok eski seccadelerin mihraplı kısmına kandil ve şamdan resimleride geçirildiği görülmüştür. Anadolunun en eski halı merkezi Konya, Sivas, Kayseri ve bunların çevrelerindeki kaza ve köyler olduğu anlaşılmaktadır. Selçuklar zamanında bundan yedi, sekiz asır önce dokunan halılardan bu gün elde kalanlar sayılı gibidir. Bunun bir kısmı Türkiyede, bazı parçaları da Mısır ve İngilterededir. Selçuklular hendesi şekilleri çok sevdikleri ve bunu kendilerine bir üslup edindikleri için gerek

çinilerinde ve gerek taş işlemlerinde, bu tarzda tezyinata itina ettikleri gibi halılarını da hendisi hatlarla süslemekte musamaha etmemişlerdir. Köfi yazılarında kullandıkları tezyinatı burdurlarende da aynen tatbik etmişlerdir. Selçuk halılarının geniş burdurlarendeki müselsel hatları kelimeli ve harfli bir Selçuk kitabesinden ayırt etmekde adeta insan yanılır. Selçuk halılarının boyaları bir mucize gibidir. Asırlar görmüş ve havları dökülmüş olan bu kıymetli parçalardaki renkler asla revnakları gaybetmemişlerdir. Kırmızı kök boyaların içine kırmızı böcek kanı karıştırıldığı kabul edilse bile yeşil ve mavi boyaların içine ne katıldığı bir türlü kestirememektedirler.

Selçuk halılarından sonra Dünyaya ün salan Lâdik seccadeleridir, Eski zamanlarda büyük bir şehir olan ve bu gün Konyaya bağlı bir köy halinde kalan Lâdigin halıcılıkta kazandığı şöhrat cidden mucibi hayrettir. Firenkler Lâdigin yanı başındaki Sarayönü Sızmayı dile almazlar, Keçimuhsineyi, Bileciği belki hiç bilmezler.

Gerek buralarda gerekse İnce, Kavak, Kızıllar, Karapınar gibi Konya çevresindeki ka-

İzmir Seccadesi, XVIII inci asr

kaba ve köylerde dokunan halıların hepiside Lâdik nüfuzu altında kalmıştır. Halbuki bu köylerde çıkan halılar ve seccadeler az çok hususiyetleriyle âdikden ayrılmışlardır. Eski nice seccadeleri Lâdikten üsün değilsede kıymetçe ondan lüştün değildir; Bilecik ve Keçiözüne bunlara nisbetle biraz geridir. Karapınarın yünları ve boyaları temiz olmakla beraber kırkımları kaba olduğu için Kızıllar kadar rağbet kazanamamıştır. Niğde ve etrafında dokunan eski seccadeler sanat aleminde iyi tutulmamıştır. Kırşehir ve Avanos'da nadiren ince halılar üretilmektedir. Bunların üslupları ekseriyetle Gördes ve Lâdikten mülhemdir. Vilâyetin bütün mülhakatında yapılan halılara Konya halısı denildiği gibi İzmir ve havâlisinde imal edilenlere de İzmir halısı ismi verilir. İzmir, Uşak döşemelerinin, Gördes, Kula, Bergama, Milâs seccadelerinin büyük şöhrati ve fevkalâde kıymeti vardır. Gördes bütün Anadolu halıları arasında birinciliği almıştır. Gördes ile Kula bazı esaslı hatlarla yekdiğerinden ayrılırsa da her ikisinde kullanılan

mihrap levhaları ve bordürelerine çekilen müteaddit marpuç ve çubuklarıyla ayırd edilmeleri ihtisasa bağlıdır. Birde Gördes seccadelerinin devre yüzleri doğru yüzleri kadar güzel ve temiz olur; Ve dokuntu arasında mütellese benzer alâmetler bulunurki kıymetli eski Gördeslerin bir nevi markası gibidir.

Eski Karanfilli ve Kafalı Gördes seccadeleri ve ıbrıklı sinekli döşemeleri çok makbul isede mebzul değildir. Eskiden Sivasta ve bilhassa Zara kasa-basında dokunan seccadelerinde saraylara serilecek derecede ince dokunduğu tesbit edilmiş ve elde bulunan nadir parçalarda bunu teyit eylemiştir. Onbeşinci asırda Sivasda hükûmet eden meşhur kadı Burhaneddin'in Şeyhülislâm Aliyar ile Konyaya hediye ettiği bir çift Sivas seccadesinin bir teki evvelce çalınmış isede diğer eş sergide teşhir olunmak üzere Newyorka görülmüştür. Elli bin Türk lirası kıymetinde olduğu mütehassıslarca kabul edilen bu seccadenin ön yüzünü devre yüzünden tefrik etmek güçtür.

Menkuş bir mukavva inceliginde bulunan bu kalının sanat-kârı bordürelerine zencir çeken ve atkı ve direzilerine il-

mikleri geçirirken çizgileri o kadar düzgün çekmiştir ki adeta bunlar kâğıt üzerine tir-line çizilmiş ince hatları hatırlatır. Bu gün Konya müzesindeki iki seccadeden birisinin de Şıvas işi olduğu benzedilmektedir. Şimdi Newyork sergisine gönderilmiştir.

Türkmen ve Antalya havalisindeki Sarı keçili ve Kara keçili yörükleri tarafından dokunan seccadelerin hususiyeti nakışları arasında (S) harfine benzer müteaddit resimlerin bulunmasıdır.

Anadolu ortalarında yaşayan Kürdlerin eski halıları da boya ve yün bakımından kıymetli isede uçları büyük ve keharları çarpık dokunduğu için Türk işleri kadar rağbet görmemiştir. Ankara ve Konya civarında tekasüf etmiş olan Kürtlerin buralarda yerleşmesi o kadar eski değildir. Şah Abbasın Ağrı'dağı eteklerindeki Halkanlı Cütkanlı gibi bazı aşiretlere Şia mezhebini kabul ettirmek için tazyik eylediği zamanlar oralarından uzaklaşmışlar kırk elli yıl göçebe halinde dolaştıktan sonra Orta Anadolu'nun muhtelif yerlerinde yerleşip kalmışlardır. Büyük mikyasta tezgâh kullanmayı itiyat etme-

dikleri için büyük sergi halıları dokuyamamışlardır. Mihraplı müteaddit göbekli seccade ve sedir halıları çok sıkı ve sağlam olmakla beraber nakışlarının karışıklığı ve kenarlarının çarpıklığı dolayısıyla hiç bir zaman Türk halılarıyla ölçülememiştir. Üzerine kaplan derisi serilmiş şeklindeki benekli yörük seccadelerile Almanlar çok alakanmaktadır.

Vaktiyle Antalya civarındaki yaşayan aşiretlerin meharret eseri olan bu seccadelerin bordürlerindeki işaretler birçok mana ifham etmektedir. Orta Asyada yaşayan Türk kabileleri tarafından dokunan halılar üzerindeki hatlarla Orta Anadolu'da imal edilen halıların nakışları eyi bir incelenince olursa aradaki bağlantılarında meydana çıkacağı şüphesizdir. Her türlü bakımdan eski halıları ve eski motifleri müteebbillerin ilmal etmemeleri temenni o'unur. Nartalin ve diğer kimyevi ilaçların mevcut olmadığı zamanlarda eski halıları güveden nasıl korunabildiğine hayret edilmemelidir. Eski insanlar halıları güve tahribinden kurtarmak için çok kolay ve basit usuller bulmuşlardır. Yazın halıları düz kıldırarak

İkinci sütunun başında şu ibare olacaktı:

Meselâ; Konya Millî kütüphanesine Karaman'dan gelme yazmalar içinde meşhur allâme (Sadüddin Mes'ud bin Ömeri Teftâzânî) nin İslâm üleması arasında mütedavil "Kitabüttelviñ ilâ keşfi hakayikitenkib," adını taşıyan eserinin bir kaç nüshası var.

Bunlardan bir nüshanın mukaddemesi nazarı dikkatimiz celbetti. Çünkü eserin Birdi (Berdi, Virdi) Bey Han namına ithaf edildiğini meydana koyan bu mukaddeme diğer nüshalarda yektu [+]

[+] (Sadüddin Mes'ud), Mahtasar'ı Muani sinide (Birdi Bey)in babası (Celadüddin Mahmud Canı Bey Han) namına ithaf etmiştir.

ları zaman her dörümün arasına eğrilmedik yün, yahut tifiik korlar. ve bunlarla halıları güve taarruzundan kurtarılmış. Güveler sieak ve yumuşak yerleri severler, halı dörümleri arasına yer yer serpi-len yün parçalarını bulunca onların arasına yerleşmeyi ve yuva yapmayı tercih ederler. ve yünden sımsıkı bükülmüş ve yine o suretle dokunmuş halıları hali üzere terkeylerler yenikli yün parçaları güzün atılınca hahlar, hem güveden, hemde tohumlarından temlzlenmiş olur. İnce ve sıkı dokunmuş olan halılarda güve tahribine daha az tesadüf olunur. Gevşek ve seyrek dokunan halılarda güve eseri daha fazla görülmektedir.

Anadoluda keten üzerine işlenmiş eski peşgir, uçkur, mendil, yağlık, ve eski ipekli kumaşların nakışlarıyla halılar arasında bir çok bakımdan bağlantılar vardır. Hele Karaman havalisinde eskiden doku-

nan keten ve pamuk bezlerin gergefte işlenmiş ipekli nakışları halı tezyinatına ne kadar uygundur? Bir de eski kitap tezyinatı ve onların başlikla-rile halkârieleri ve minyatür-leri ve kapları ihmal edilme-melidir. Bunların hepsi de milli bir zevkten doğma olduğu için tarzları itibariyle bir birine çok yakındır. Eski çiniler, haşebi oyma ve kabartma tezyinler ve taş üzerine işlemelerle halı tezyinatı arasındaki ilişkiler daima göze ilişmektedir.

Anadolu Türklerinin medenî bir sanatı olan haholıktaki kabiliyetini alafranga tarzına dökerek öldürenleri tel'in etmek, çiçek ve kök boya istih-salinde köylüleri tenvir ve teşvik eylemek, hatta bu yolda mümkün olan yardım esirgeme-mek her ferdin ve bütün teşekküllerin uhdesine düşen millî bir vazife olmalıdır.

Türk ve İslâm eserleri müzesi müdürü
Abdulkadir Erdoğan

(Başı 1447 inci sayfada)

Rus melikinin yalvarmağa başlaması
ve Hüsamedin emir çobanla barışa
yanışması

Rus meliki Kıpçak ordu-
sunun ve ileri gelenlerinin
mahvolduğunu öğrenince üme-
rasını; vezirlerini çağırarak
kendilerine şöyle beyanatta bu-
lundu :

Bizim bu gelenlerle cenkleş-
memiz ve bu suretle kendimizi
belâya sokmamız sebepsiz oldu-
ğu gibi akıl işi de değildir.
Sultan tarafından bize hiç bir
riyan gelmemiştir. Bizde gönül-
leri tırmalayacak, en küçük bir
kinin yerleşmesine sebep olmuş
değiliz. İşin barışla onarılması
mümkün iken kılıca davranmak
tecrubesizlik ve hamlıktır dedi.
Ve ordu ileri gelenlerinden akıl
ve idrak sahibi birisini seçerek
eline aşağıdaki malde bir
mektup yaztlup verilmesini em-
reyledi; Emir çobana yalvararak
diyordu ki :

Ey padişahın ulu tabukcısı,
ey benzersiz kahraman, ey
eşsiz suvari senin akıl ve
idrakin güneş gibi parlaktır.
İşidiyorum buralara ordu getir-
mişsiniz, Ulu padişahın bu bab-
daki emri ve fermanları ne oldu-
ğuna vakıf değilim, Eğer bizim
öğütlerimize, fikirlerimize kulak

vermeyen gabavet ve dalâlete
düşen, doğru yoldan saparak
kılıcı okla karıştıran, bu kadar
nazlı vücudların yok olmasına,
kıymetli kanların dökülmesine
sebepe olan akılsız ve idraksiz
Kıpçaklar sebebise ben kendi
hesabıma arzederim ki biz sul-
tanın hulûs ve muhabbetle dolu
bir gönle sahip kullarından iken
bu memleketi ulu padişahın kı-
lınçla fethinde en küçük bir
faide yoktur. Beni kulluğa ka-
bul eyleyince bu memleketi
kendi arzum ile ona takdime
hazırım. Yeterki bana yalnız
canımı bağışlasınlar. Tanrı siz
melikilümrayı daima aziz ve
mensur buyursun. Senin mertli-
ğinden, büyüklüğünden, yiğitli-
ğinden umarım ki bu kulun ni-
yaz ve istirhamlarını sultanın
yüksek katına ulaştırırsınız. Ve
bu sözlerle beraber her yerin
en meşhur, en kıymetli tansuh-
larından meselâ (آنکری) atları,
Batel ipeklileri, Rus ketenleri,
Bedahşan cevahirleri ve saire
ile yirmi bin altın elçiye teslim
olunarak Melikilümera Hüsamet-
tin emir çobana gönderildi. Elçi
orduya yaklaşıncı gördüğü haş-
met ve debdebe karşısında aklı
başından gitti.

Melikilümraya Rus melikini

İzmir Halısı : XVII inci astr

elçisi gelmekte olduğu haberi ulaşınca hemen konukcuların karşı çıkmasını hal ve şanına yakışacak bir surette ağırlanmasını emretti, Elçi mükellef çadırlara konduruldu. Her türlü istirahat esbabı hazırlandı. O gece sabahlara kadar iş ve işret, saz ve sohbetle sabahlandı. Melikil ümra, yarındası gün bir konukcu vasıtasile çağırttı. Daha önce karargâhı önünde ihtişamlı bir törenle seçme yiğitlerin müsellâh olarak saf teşkil etmelerini, murassa takımlarıyla nöbet atlarının dizilmesini, diğer ordunun altın kakmalı zırhlara bürünerek altın takımlı atlarına süvar olup ellerinde mürassa kargıları ile saf bağlamalarını tenbih eylemişlerdi. Rus elçisi bu heybet ve haşmet dağlar arasından barigâha gelerek yüzünü yerlere sürdü. Büyük kumandan kendisine iltifatlarda bulundu. Elçi melikin hürmet ve selâmlarını ve getirdiği mektup ve peşkeşleri arzyledi. Hepside hüsnü kabul edildi. Gelen hediyeleri kumandan derhal orduya taksim ettirdi.

Üç gün kendisini işret sofrasına davet ederek ağırladı. Dördüncü günü ordu başbuğlarını katına çağırıp şu sözleri söyledi :

Ruslar yalvarma yolunu tuttular. Haraç ve bağ vermeyi kabul ediyorlar. Padişah fermânına itaatı şiar ediyorlar. Biz onların arzularına muvafakat cevabı vermeliyiz. Meseleyi saltanat dergâhına arzederiz. Ben bu fikirdeyim siz ne düşünüyorsunuz dedi. Ordu başbuğları melikülümranın bu sözlerini duyunca bu müşkil için bundan daha iyi ve muvaffık bir hal çaresi imkânsızdır diyerek muvaffakiyetlerini ve tasviplerini bildirdiler. Bundan sonra elçiyi çağırdı onada : (Sultan hiç bir günahsızın zarar görmesini arzu etmezler, Ancak muhaliflerini ve mütemerritleri de asla af ve ihmal eylemezler.) diyerek karşılık hediyeler gönderdiler. Şahane hil'atlar ve külâhlar, arap atları, müzehhep Hint kılıçları elçiye teslim olundu. Ohşayan ve is'af eden bir mektupda yazdırıp verdiler. Elçi yola çıkarıldı. Bu işler bittikten sonra bir çok ganimet eşyası, yağma köle ve cariyeleri Kıpçak dilberleri ve saire büyük bir ağırlık halinde Kastamoni ve Sinop yoluyla Sultan Alâettin Kaykubatin uludergâhına yönetildi. Yarındası gün Soğdak [1] savaşına çıktı.

[1] İbni bibi bu deniz aşırı seferi

yazarken en küçük bir tetkikte bulunmamıştır. Çünkü bu ehemmiyetli sefere iştirak eden Selçuk ricalinden yalnız başkumandanın ismi geçmektedir. Rus meliği diye Ruslar için böyle basit kayıt vardır. Kibcıkların meliği yokmudur. Orada göçebe bir halde midirler. Babis yok. Sogdak şehriyle harp oluyor, sulh oluyor. Bu şehir müstakil bir şehirdir. Melikleri vardır yokmudur Anlaşılamıyor. Kitabın telifi sırasında Emir Cobanın oğulları iş başındadır. Sogud kelimesi üzerinde biraz ıcahat verilmesi gerektir. Divan lügati Türk cild 1. Sahife 391. Kaşgarlı Mahmut Sogdak maddesinde su izahatı verir Sogdak bir kavimdir Balâ Sagona geldiler yerleştiler. Bunlar aslen Buhara ile Semerkant arasında Sogutdandılar. Balâ Sagona oradan gelmişler.

Ancak bunlar Balâsagona Türk gibi giyindiler, Türk huylarıyla huylandılar. Kaşgarlı'nı söylemek istediği değişiklik Bütün şehri Türklerin köylü ve göçebe Türkleri hakkında hasteyledikleri manadadır. Kaşgarlıya göre kavmin adı Sogdak yerlerinin adı Soguttur.

Mucemülbüdan sahibi Sogud maddesinde bilhassa sunları yazar. Sunlarının çokluğu, ağaçlarının bolluğu ile meşhurdur. Beş gün süren mütemadi bir yeşillik vardır. Ağaçlarının çokluğundan birçok arazisi güneş görmez. Köylü ağaçları arasında seçilemez. Buhara ile Semerkand arasında birçok köyler vardır. Semerkand kasabalarıdır.

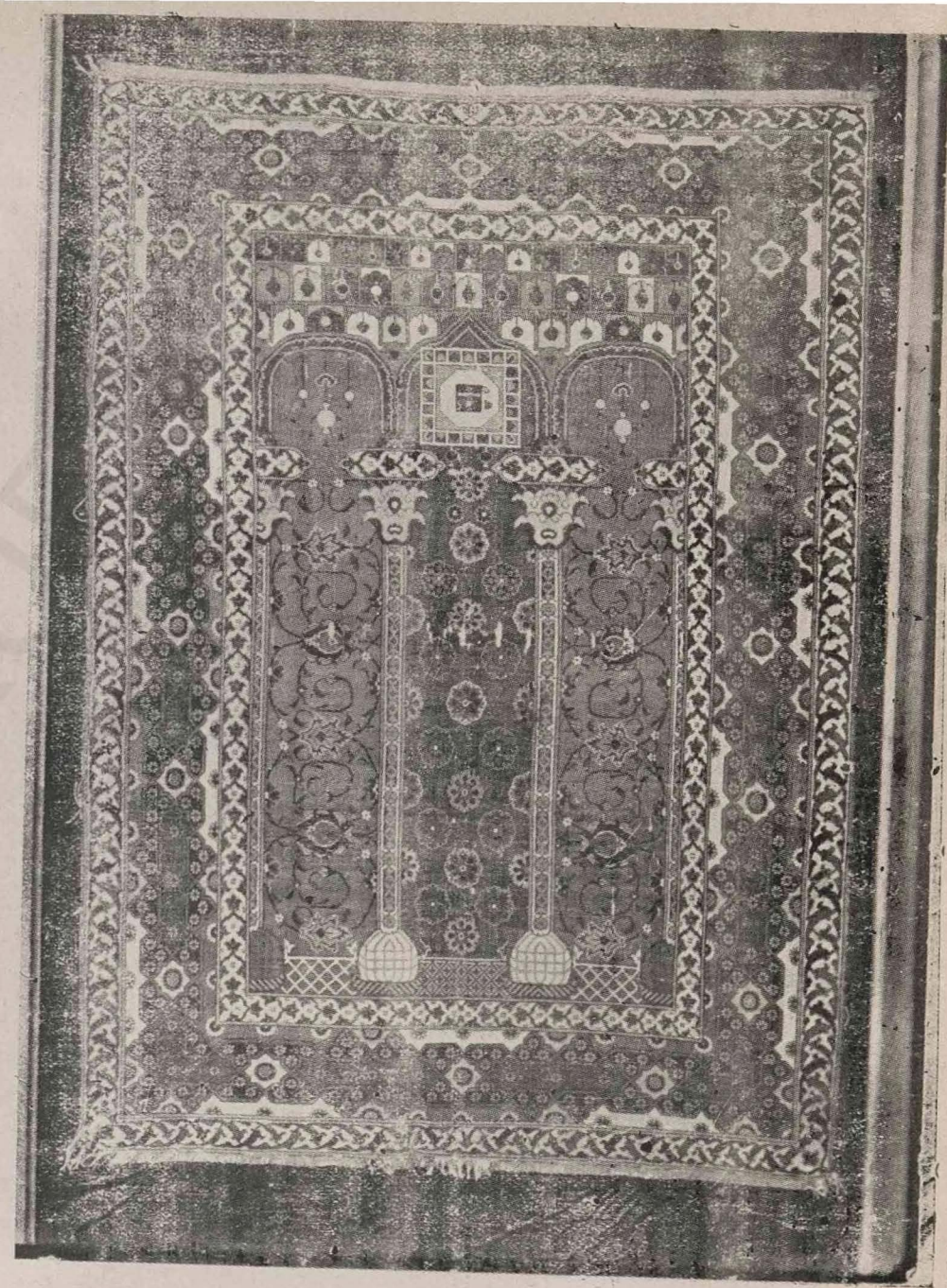
Arapça ve Farsça seyahatname-

ler, coğrafyalar üzerine hüküm vermek bunlardan bir netice çıkarmak mümkün değildir. Mesela Burhani katıgda Karasu diye bir şeysoyle tarif edilmektedir. Karasu, cefacu vezninde Harzen havalisinde bir ırmak adıdır. Bildiğimiz Türkçe Karasu Cefacu vezniyle gösteriliyor. Bu bir lütfi ilahidir. Hiç olmasın bir Türk için mesele açıktır.

Arap Coğrafyaları ekseriya Türkçe kent ile nihayet bulan kelimeleri kies ile nihayetlendirmişlerdir.

Yakut Sugut maddesinde Ceyhaniden naklen şu tarifi yapar. Sogut ülkesi bir insan suretine benzer. Bastı bucikettir. Bu kelime yengilettir yani Yeni kent şehridir. Türklerde ihtisaren Kent kelimesini ket halinde kullanırlar,

Mazilerini tarih karanlıklarında arayan milletler mesela Alamanlar bu Sogutlular arıların cedleri sayarlar. Şurası muhakkaktır ki Sogud arazi adıdır. Mucemülbüdan'da da Nehri ve vadi ismi olduğu zikrölunur. Bir gölün veya bir iç denizin soğuşmasıyla hasıl olan arazi demektir. soğuşmak Türkçe suyun olduğu yerde tegavvür etmemesi demektir. Meyvada bile suyu çekilince soğuşta tabiri vardır. Anadolu'da sufarın biriktirilerek olduğu yerlerde çokup kaybolmasına soğuşmak dendiği bu araziye Sogla ve Sugla derler. Sogud diye bir kavimdir. Sogud ülkesinde bulunan halka Sogudla denilir. Harzenide öyledir. Cengiz istilası üzerine Anadolu'ya yüz bintlerce Hazemli geldi. Bunlara Anadolular kendi ifadeleri veçhile Kür-

Sivas Halısı: XV inci asır

zümlü dediler. ve halâ adiyaman
tarafında Hurzumlu aşireti vardır.
Selçuk tarihleri bu Hürzüm muha-
cirlerinin başbğlarını sayarken
Kırhan gibi Öztürk adlarını dizer.
Şimdiye kadar Soğudlu muhacirler-
den bir kısmını Kara deniz şimâ-
linde yerleşmiş olduğunu bilmeyor-

duk. Bizans habsinden kaçırılarak Kıpçağa getirilen Selçuk imparatoru Keykavüs bu Soğdak şehrine yerleşdirilmişti. Ayrıca eski Ermenistanda da Soğdabil kasabası vardır. Rivayete göre bunlarda Soğutdan göçürül-müş muhacirlermiş Bu mesele in-celenmeğe lâyiktir.

K O N Y A

Neolotik devrinde Konya — Hitit medeniyeti ve Konya — Frikya medeniyeti ve Konya — Yunanlılar zamanında Konya — Romalılar zamanında Konya — Bizans ve Konya — Selçukiler ve karaman oğulları devrinde Konya — Osmanlı İmparatorluğu zamanında Konya

NACİ FIKRET BAŞTAK HİTİT MEDENİYETİ

Muvattalli.

(1303 - 1325) aralarında hüküm sürmüş olan muvattalli ikinci Mürsilin oğlundan ikincisidir. bunun zamanı saltanatına ait muasır membalar pek azdır. Bulunanların en mühimmi Arzava hititleri ile yapılan seferle Mısır'a karşı yapılmış olan sefer arasında Vilüsa Kırallı Aleksandus ile kararlaştırılan muahededir. Arzavaya yaptığı bir seferin neticesinde Muvattalli, Vilüsa Kırallı Aleksandosa, yeni bir levha ile, vasallığı kabul ettirir. Bu hükümdarın hini vefatında, büyük hükümdar, onun, zevceden ve yahut azad edilmiş bir müs-

tefreşeden doğmuş ve pederi tarafından Veliaht tayin edilmiş olan oğullarından birini onun meşru halefi olarak tanıyarak, ve şayet ahali bir başka kiral intihap edecek olursa ona karşı ademi kabulile muhalefet gösterecektir.

Gasğasların Hattuşaşa bir hücumu neticesi olarak Muvattalla Hattuşaşi tahliye ile kızıl-ırmağın cenubundaki Dattassasa naklimakar etmeğe mecbur olmuştur. Bu şehir, Torusların şimal sathı, mailleri eteklerinde uzanan (Kızılca su — Holaya,) nehrinin geçtiği memlekete merbut idi. Burası bir ferman ile

şüphesiz aileikıraliye mensup bulunan (Teşup — Ülmi) isminde birisine malikâne olarak verilmişti. Onunla karşı karşıya olan vaziyetin ne suretle tanzimedilmiş olduğu pek sarıh surette görülemiyor. Muhakkak olan bir şey varsa o da Dattassasin muvattallının mütebaki zamanı saltanatı esnasında makarri olarak kalmış olmasıdır.

Wilusa kiralı da, bizzat büyük hükümdar veyahutta onun cenerallarından biri tarafından Karkisa (De laparta nazaran Antalya körfezinin Şark sahilinde Hittadır.) Lukka (Konya vilâyeti) yahutta Varsiyalla nevahisi gibi komşu hittalardan birine vukubulacak bütün Mussellah müdahalelerinde, onun tarafında olarak sefere iştirak eylemeği taahhüt eder. Bundan başka Vilusa kiralı, dahili bir isyumu bastırmak veyahutta büyük hükümdar ile hemrube bulunan Mısır (Sanhara mevkiinin garbindeki Singhar), Hani galbat yahut Asuriye kırallarına karşı bir sefer açtığında onun talebi üzerine, ordusunu doğrudan doğruya seferber bir hale koyarak onun emri altına vermeyide taahhüt eder. Aleksandus Arzava memleketinin diğer

üç kiralından birine: Valide ci-hetinden Sübbiluliumanın torunu ve binnetice Muvattallının amcası olan Mirâ [Ereğli, Karaman, Karapınar havalisi] Kırallı Kopanta — Kala sureti mahsusada muavenet ve muzaheret etmeğe mecburdur. Bu ahkâmı ihtiva etmekte olan levhanın, münderecatının unutulmaması için, her sene Aleksandusun önünde okunması lâzımdır, ve şurası da scrahatan ve bililtizam beyan ve tayin edilmiştir ki bu levhanın muhteviyatı hiç bir suretle bir mukavele manasını işrap etmeyip belki o, hattı memleketi tarafından emr ve kabul ettirilmiş bir metindir.

Seha [Beyşehir gölünün garbinde bulunan hittadır] Kırallı Manapa — Datta, Hasta olmasından dolayı, Hititlerin Vilusaya vukubulan seferine iştirak etmediğinden dolayı affedilmesi için mektup yazıyor, ve bu vesileden bil istifade, Piyamardunun Kendi arazisine akınlar yaptığının şikâyet ediyor.

Bu hal, o vakta kadar Milavanda [Antalya vilâyeti] memleketinde namı işidi' memiş olan Muvattallının Ahiyava memleketi kiralına. muteahhirin tarafından Tavagalavalın mektubu tesmiye edilmiş olan mektubu gönder-

mesine sebebiyet veriyor, ki gönderdiği mektupların üçüncüsünü ve ağılebi ihtimale göre sonuncusunu teşkil eden levhadır.

Büyük hükümdar, içerisinde kendisinin bir takım haksızlıkları olduğunu itiraf ettiği ve fakat Tavagalava ve Piya-mardu gibi, Hattıya tâbi hıttalardan gelmiş firarileri kabul etmiş olmasından dolayı Ahhiyava kralının da bazı haksızlıkları bulunan şu gergin vaziyeti yoluna koymak arzu ediyor. Bu firarilerden birincisi Hattus sarayı kralisinde yetiştirilmiş ve büyük hükümdar tarafından Vasal olarak tanınmıştır. Bu adam, Seha ve Millavandanın komşusu olan 1 Yalanda (Eğirdir havalisi olmalı) da bazı mertebe nüfuz ve hakimiyet göstermiş veyakut burası üzerinde bir takım iddialara kalkışmış ve methuu 1 Yalandaya geldiğinde, onun yanına gideceği yerde, Ahhiyava kralının nüfusu altında bulunan Milla Vanda hıttasına kaçmıştır. Piya-marduya gelince, Büyük hükümdar tarafından Millavanda kralına gönderilmiş olan bir mektuba uazaran, Ahhiyava kralının onu nihayet iadeye

muvaffakat ettiği görülmektedir.

Muvatallinin Mısır ve Suriye seferlerinde Kizvatna ve Aızava kendisine yardım ve muzaheret ediyor. Anadolu yaylası üzerinde sükun ve asayiş temin için Muvatallı, kendisinin gaybubetinden bil istifade Hattı üzerine akın edebilecek olan bütün akvam ve anasırdan ücretli asker toplıyor, ve Ekheenlerin tazyiki tesiriyle Avrupadan çıkıp Hellepont buğazını aşarak Küçük Asyaya gelen ve bu yarım adanın bilhassa cenubî garbi ve şimâli garbisinde yerleşen bir çok barbarları kendi hizmetine davet ediyor; bunlar, cenubi garbide: Pedasianler Likienler, ve şimali garbide de Mysienler, Dardanienler, Iliionienler, Danaenlerdirler.

Muvatalliden sonraki Hitit kralları Urhi Teşup ve Hattusil III'dir. Muvattallinin son zamanında ve 1294 senesinde Hitit devleti ile Mısır firavuni ikinci Ramses arasında Suriyede Kadeşte bir muharebe olmuş ve bu büyük muharebe Hitit kralı Hattusilin zamanında tarihte pek meşhur olan bir sulh muahedesiyle neticelenmiştir.

Bu münasebetle Mirânın tekrar ismi geçmektedir. Mira kralı, Hittinin evvelki hükümdarı Urhi Teşup'a taraftar olduğu cihetle bu vesile firavuna bir mektup göndermiştir. Firavun onun bu mektubuna cevap veriyor; Fakat Hitit kralının sadık müttefiki olmak hasebiyle Mira kralının mektubunun bir kopyasını Hatus sarayı kralisine gönderiyor, Mira kralının bu işden haberi yoktur; O, Hitit kralı ile Mısır firavununun Râ ile "Fertuna mabudu", gibi aralarında samimiyet tesis etmiş olduklarından malûmattar değildir.

Hattusilden sonra Tuthaliya IV Hitit kralı oluyor. Tuthaliya Ahdi saltanatının ilk senelerinde Arzava ile Lugga (Şimdiki Konya vilâyetinin Konya kazasını bulunduğu Lycaonia hıttası) memleketlerini itaati altına alıyor.

Hitit kralı Tuthaliya, Ahhiyava kralı Attarsiya tarafından memleketinden koğulmuş olan Madduvatta'nın menfaati için kendisine tabi bir beylik teşkil ediyor. "Madduvatta'nın hatası", hakkında yazılmış olup bize yalnız birincisi gelebilmiş olan ve Tuthalyanın halefi zamanına aid bulunan levhalar, bazı

vasalların ef'al ve harekâtı hakkında gayet kıymetli vesikalar teşkil ediyorlardı.

Arnuvandas — Dudhaliyas in zamanı saltanatının sonları ile Arnuvandasın ilk zamanlarında bir vak'a meydana çıkmıştır ki oda Madduvattas vak'asıdır. Madduvattas ihtimalki bir Aheen idi, ve herhalde ya Ahayalıların bir vasalı ve yahut komşusu idi; bu adam, Attarissiyas isminde diğer bir Ahayalının silâhları önünden kaçmağa mecbur oldu.

Bu beriki ise Ahhayalıların kralı diye tavsif edilmemiş ise de hiç olmazsa yüz kadar harp arabasını ve bir kaç bin piyadeyi seferber hale getirebilecek derecede kuvvetli bir küçük hükümdar idi. Madduvattas yorgunluktan ve açlıktan ölüm derecesine gelmiş olan karısı, çocukları ve askerlerinin bakıyesile Hitit imparatorluğuna iltica etti. Dudhaliyas yalnız onu hüsnü kabul etmekle kalmadı, fazla olarak onun için Zippaslada bir malikâne tesis etti. Bu memleketin mevki kat'i ve sarih bir surette tayin edilmiş değildir. Fakat hemen hemen Kilikya ile Lycaonia arasında uzanan Torusların muntahayı

garbisine teadül etmektedir.

Esasen o, Hattinin daha yakınında bulunan Hariyati memleketine yerleşmek istememiştir. Bundan başka bütün vasallık muahedelerine derc olunan ahkâm ve şeraitten biri olduğu üzere diğer hükümdarlarla siyâsî mahiyette doğrudan doğruya münasebat tesis ve idame etmemesi kendisine emrolunmuştur. Fakat bu vak'ada en ziyade ve sureti mahsusada Ahhiyava kralı Attarsiya üzerinde ısrar olunmuştur; Halbuki bu hükümdar hali hazırda Madduvattanın şahsî düşmanı isede yarın dostu olabilemesi de mümkündür. Bu suretle Madduvattanın bir taraftan Arzava [Kilikya] kralı Kupantakal'a karşı, diğer taraftan Attarissiyaya ve Ahayalılara karşı, hudud muhafızı, uç beyi vazifesini görmesi lâzım geliyordu. Halbuki bu, oynak, tamahkâr ve entirikacı bir adamdı. Siyâ-nata nehrini tecavüz etmeğe yemim etmiş olmakla beraber, Hitit kralının o sıralarda aşikâr bir surette şüpheli bir komşu olarak nazarı itibare almakla beraber kızdırmaktan ictinap ettiği Arzava kralının izap ve tahrik etmekten geri durmadı.

Vasallık muahedesi, büyük hükümdar ile arasındaki münasebat iyi bir halde olmayan Arzava kralı kupantakalın şahsı üzerine Madduvattanın pek hususî bir surette nazarı dikkatinî celbeder. Madduvatta önu düşman gibi ad ve telakki eder. Son derecede harisicah ve ikbal olduğu için şahsî bir siyaset takibetmek emel ve iddiasındadır. Bunun neticesi olarak Arzava kralı Kupanta-kal'a hücum eder, fakat bu hükümdar onun bütün askerlerini mağlup ve zevcelelerini, çocuklarını velhasıl dağ cihetine gelmiş olan bütün ev halkını esir ederek beraberinde götürür.

Madduvatta taraftarlarından mürekkep pek küçük bir zümre ile kaçmağa ancak muvaffak olabilmıştır. Hatti kralı, tabii lehinde olarak müdahaleye bir mecburiyet görmez, Çünkü Madduvatta kendisi tecavüz ederek bu felâketi üzerine davet etmiştir; Böyle olmakla beraber, Hitit kralı Piseniya ve Puskurumuva'nın kumandası altında bir ordu göndererek Sallavasada Madduvattanın ailesini ve emvalini istirdat ettirir; Ve aynı şehirde bulunan Kupantakalın ailesi ve emvalide Madduvattaya

verilir, Ve beyliğine iade edilir. Arzava kralı bu suretle perişan edildi, fakat Madduvattanın ybzünden Hitit rüesası ve askerleri muhataraya maruz bırakılmış oldular.

Bundan sonra, Madduvattas: Attarsiya tarafından vaki olan ciddi bir taarruzun mevzu ve hedefi oldu. Attarsiya: Madduvattaya hücum eder, ve bu ise hiç bir mukavemet göstermeksiz derhal firar eder. Tuthalya tarafından kendisine yardım için bir ordu ile gönderilen Kisnapili: Attarsiya ile muharebeye girer; her iki taraf ancak birer adam zayi eder. Bu suretle Madduvatta tekrar bir daha tahtına iade edilir.

Bu kadar iyilikler Madduvattasın ruhunda şükran ve minnettarlık hissini uyandırmadı. O, Dalava ahalisini Hititlere karşı isyana tahrik etti, ve bunun neticesi olarak Hitit orduları için bir mağlubiyet hasıl oldu. Bu vak'a, Attarsiyanın mağlubiyetinin akibine olmuş olmalıdır, ve bu vakayı esnasında Hitit Generali Hisnapilis ölmüştür. bu vak'anın tafsilatında şu suretle olmuştur:

Madduvatta: Kisnapiliye şöyle yazıyor: "Dalavvaya giderek orasını

zapt ve teshir edeceğim. Sizde Hinduvaya gidiniz Ben Dalavvayı zapt ve teshire gideceğim; ve Dalavva askerleri Hinduvanın imdadına gidemeyeceklerdir. Siz Hinduvayı tahrip ediniz,, Kisnapili bu ihtara göre tevfiiki hareketle Hinduvaya gitmek üzere yola çıkar. Medduvattaya gelince Dalavvaya hücum edeceği yerde, Hitit kuvvetlerinin yola çıktıklarını Dalavvalılara haber verir, Ve onları Hititlerin yollarını kesmeğe davet ve teşvik eder. Kisnapili ve Partahulla bir pusuya düşer ve mağlup olurlar.

Dalavva ahalisi Hititlere tabi olmakdan vazgeçerek Madduvattaya vergi vermeğe başladılar. Madduvatta müteakiben bunlardan daha fenasını yapmakda geçikmemiştir. Arzava kralı Kupantarkal ile ittifak eder ve kızını ona verir. Ve, Tuthalyanın nazarı dikkatinî başka cihete çevirmek için ona yazdığı mektupta kızını tezviç etmek üzere Kupantakalı davet ettiğini fakat bu bir bahane olup asıl niyeti geldiğinde onu öldürmek olduğunu bildirdi.

Fakat işleri doğrudan doğruya kendi eline almağa başlıyan Arnuvanda bu manevraya kapılmamıştır. Vak'anın ne su

retle nihayet bulduğunu bilme yoruz; Fakat başka suretle öğreniyoruz ki Dudalyas ile Arnuvandasın müşterek hükümetleri zamanında Kopantakal mağlup olarak Hititler tarafından hal edilmiştir. Her halde iki vak'a arasında bir irtibat vardır.

Madduvattas, kendisini teşvik ve tahrik ettiği kiralın mah ve harabisinden istifade etmekte tereddüd etmemiştir. Denildiğine göre verdiği yeminleri ayak altına alarak, "Bütün Arzuvaı," kendine mal etmiştir; İhtimalki bu haberde biraz mübalaga vardır. Bilâhara, bizce mechul olan serait dahilinde, o, Kupan-takal ile yeni entrikalar tertip etmiştir.

İstihası açılmış olan Madduvattas bu def'ada yüzünü Haballaya çevirmiştir: Diğer bir takım metinlerin uyandırdığı kanaata göre burası Konya şehrinin garp tarafında bulunup kilâsik devirlerde Gabalia ve yahutda Caballa denilen mevki olmalıdır. [Evvêlce yazdığımız vechile Kaballa: Konyanın altı yedi saat garbi şimalisinde ve Başara suyu menbalarının yakınında şimdiki Çiğil köyünün bulunduğu noktadadır.]

Medduvattas, Hititlerin ileri gelenlerinden bir çoklarının kurbanı oldukları zaunolunan bir pusu sayesinde bu memlekette yerleşmeğe ve kendisine Kıbrıs denizinden Afyonkarahisar nevahisine kadar imtidat eden geniş bir beylik vücade getirmeğe muvaffak olmuştur. Hitit firarileri ve gayri memnunları, verdiği yeminler hükmünce, Büyük hükümdara iade olunmak lâzım gelirken, bilâkis oraya kabul olınmuşlardır. Nihayet, Arnuvandanın zamanı hükûmetinde, Marasada küçük bir kıtanın bulunmakta olduğu esnada, Madduvattas, Pitassa ahalisini isyana ve Hititlerin arazisini yağmaya teşvik etmiştir. Bunun neticesi, gerek orada ikamet etmekte olan Hitit kıt'ası ve gerek bizz t Marasa şehri için bir felâket olmuştur. [Pitassa, Cavaignaca göre her ne kadar Pisidiayı hatırlatırsada delâpote nazaran burası Konya ile Aksaray arasındaki sahadır, çünkü Pittassa: Hatti ile hem hudut olup onun cenubi garbisindedir. Marasaya gelince Burası Maraş değildir, çünkü o pek çok uzakta ve şarkdadır, hemde onun Hititler zamanındaki ismi markasıdır.]

İş tahammülün fevkine çıkmıştı. Arnuvandas: Madduvasa, husule getirdiği müteaaddit zararları kendi gözünün önüne koymek için, elci sıfatıyla Mulliyarası gönderdi. Madduvattas buna küstahane cevap verdi. Haballayı iade etmeğe muvafakat ettiğini, fakat Yalanti nehri nevahisiyle diğer yerlerin kendi silâhlarıyla kazanılmış olması hasebiyle, kendisine aid olduğunu söylüyor. Firarilere gelince, neden bahsolundugunu anlamıyormuş gibi davranıyor.

Mulliyaras, bizim için mechul bulunan, diğer bir takım iddialar dermeyer ediyor, ki bunlardan birisi Karkisaya aiddi. [Burası Delapote göre, eski Caria yani Muğla vilâyeti isede bu pek bait olup Cavaignacın gösterdiği vechile Antalya körfezinin şark sahilindeki Alâiye Coracesium havalisi olması akla daha yakındır.]

Bu sonuncusu bizi hususî bir surette alâkadar eder. Mulliyaras: Alasia [Kıprıs] ya yaptığı akınlar hakkında Madduvattasdan hesap sormak vazifesiyle mükellefdir. Bu akınlar Attarissianın ve "Piggaia adamı," nın yani kiralının yardım ve istirakıyla olmuştur.

Madduvattas verdiği cevapta:

Alasia üzerinde Hitit Kralının hakkı hakimiyeti bulunduğunu bilmediği ve mademki keyfiyet böyle ise aldığı şeyi geri vermeğe razı olduğu yolunda bir cevap veriyor. Alasia vak'ası münasebetiyle Arnuvandas şu feryadı müteelimane ile haykırıyor: "Attarissiya ile Piggaia senyörünün iki müttefik prens olduğu ve Madduvattas da benim bir vasalım olduğu meydana iken nası olurda böyle bir şey olabilir?,"

Bütün bu malûmat bize, çok sayanı dikkat bir vesika da, Arnuvandas tarafından bildiriliyor; Orada bazan ikinci bir şahıs olarak Madduvattasdan, bazanda kendisinden bahseder. Denilebilirki o, bu vesikada, bazan müttehime hitabeden, bazan hakimlere dönen ve busuretle muhakemede menafii umumiyeyi himaye ve müdafaa eden bir müddeiumumiye benzemektedir. Arnuvandas, Hititlerin ayan ve esrafında ve Hitit vasallarından mürekkep bulunan bir nevi meclisi Ayan "huzurunha Madduvattası ittiham etmiştir? Yoksa sadece yeminlerinde hanis olanları cezalandıran uluhiyetin gazap ve intikamına mı havale edilmiştir? Madduvattas mese-

lesine dair olan birinci levhanın muğlak beddualarla nihayetlenmiş olmasına nazaran ikinci ihtimalin doğru olmasını kabule müteveccih bulunur, fakat neticenin ne olduğu bilinemiyor.

"Madduvattanın hatası," levhası üzerinde nakil ve hikâye edilmiş olan bu ve emsali vak'alar büyük hükümdarın daha başka bir çok vasalları gibi, daima entrika ile meşgul olan bu şahsın iki yüzlülüğünü pek alâ göstermektedir. Arnuvandasın zamanı saltanatının başlangıçlarında Hitit devletinin cenup ve garp hudutları hakkında, mevzuu bahs olan vesikanın bize naklettiği malûmat bundan ibarettir. Mürsilin zamanından beri tekrar canlandığı aşikâr bir surette görünmekde olan ve müteakip Hitit kırıllarının ağızlarının tadını bozan Arzava yeniden sert ve şedit bir darbe almıştır.

Tuthalya, oğlu Arnuvandayı tahtına şerik olmak üzere tanıtıyor, ve onunla birlikte Arzava kralı Kupanta — kalı tahtı itaate almak üzere, bir sefere giriyor. Hullusiwanda ismindeki sarp ve yalçın dağda ihrazedilen parlak bir muzafferiyet, Kupanta — kalı, zevcelerini, çocuklarını ve bütün evini bira-

karak kaçmağa mecbur ediyor. Mübareze Hititlerin muzafferiyetiyle, Assaratta memleketinde devam ediyor.

Bu mübarezeden başlıca istifade eden muvakkat surette, Madduvattas olmuştur. fakat, pek muhtemeldir ki, Arnuvandas bu rakibin nihayet hakkından gelmiştir. Bir metin parçası bize onu Assuva hakkında, Ahayalılarla, yahutta Ahayalılarının nüfuz mıntakasında bulunanlarla, münazaalı bir pazarlık, bir çekişme halinde olarak gösteriyor; Bundan ise öyle anlaşılıyor ki, evvelce Duthaliyas tarafından ziyaret edilmiş olan, şu garp sahillerine kadar Hititlerin nüfuzu tekrar teessüs etmiştir. (Assuva büyük ve küçük mendiresler arasındaki hattadır ki Asia ismin aslıda budur) Buradan, bilhassa Ahayalılar hakkında bir takım malûmat elde edebiliyoruz. Şimdiye kadar onlar Ege denizi sahilleri üzerinde bir yerde yerleşmiş Hatusaş kırıllarile umumiyet üzere dostane münasebatta bulunan, kuvvetli bir devlet olmak üzere görünmüşlerdi. Denilebilir ki bu devlet bir taraftan dağılmak, diğer taraftanda yayılmak halinde bulunuyordu. Bir takım serseriler, sergüzeşt-

ciler oradan kalkarak, servet aramak üzere, kara ve deniz tarikleriyle, etrafa yayılıyorlardı.

Attarissiyasın Kıbrıs'a olan seferi bilhassa şayanı dikkattir. Ve yine orada, 'aha evvelki metinlerin bize kuvvetli bir devlet olmak üzere tanıttığı kırıllığın zayıflamış olduğu ve Hititlerin himayesine arzı ihtiyaç ettiği görülüyor. Acaba Attarissiyanın akınları ilk def'âmı oluyordu? Tell-el-Amarna devrinden beri Kıbrıs sahilleri bazı kerre Likya — Liycia korsanları tarafından ziyaret edilmişdi. Arnuvandas zamanındaki seferin bir başlangıç olmayıp bir intiha olmuş olması mümkündür. Her nasıl olursa olsun bu vak'adan Ahayalıların Kıbrıs'a sokuldukları anlaşılıyor. İşte bu devr esnasındadır ki Cirinthe körfezinden Kıbrıs'a kadar olan sahada umumî ve müşterek bir lisan intişar etmiştir ki müehhar devirlerde görülen Pamphylie, Arcadie ve Kıbrıs Yunan lehceleri bu umumî lisanın bakiyeleridir.

Şimâli Suriye sahilinde kâin ehemmiyetli bir liman olan Ugarite gelince, onun bu devirde Ahayalıların bu akınlardan henüz Musap olmadığı anlaşılıyor. Ras - Şamrada R. Dussaud

tarafından yapılmış olan hafriyatın meydana çıkardığı kırıllıklar XIII üncü asırdan sonradırlar.

Hitit metinleri ve Ahayalılar. —

Subbiluliyumadan başlayarak hassaten oğlu Mürsilin ve heleflerinin zamanlarında Ahayalılar Anadolu'nun garp ve cenubi garbi sahillerine yayıldıkları ve bu miyanda bilhassa şimdiki Antalya vilâyeti sahillerini işgal eyledikleri vebu itibarla Konyanın tarihî kadimîni alâkadar eden kavimler meyanında bulundukları cihetle, Hitit metinlerinde onların ne suretle isimleri geçtiğine vebu metinlerdeki Ahaya kırıllarıyla İliadedeki Ahaya kahramanları arasında, Aitioloji alimleri tarafından ne gibi birleştirme — Identificationlar yapılmış olduğuna, şimdilik, kısaca bir göz gezdireceğiz.

Daha evvelce Subbiluliyuma devrine ait metinlerde işaret edilmiş olan bu Ahayalıların zuguru, bizi, şu son senelerde "Boğazköy levhalarında Ahayalılar," unvanı altında bir çok defalar mevkii bahs ve müzakereye çekilmiş olan, bir meseleye sevkeder. Bu metinlerin hallinden evvel bazı neticeler elde edilmişdiki bunların hulâsası şudur:

Giritteki sarayları vücade getirmiş olan Minos medeniyeti Amenofis — III devrine (1400e doğru) kadar devam etmiş ve son keşfiyatın teyid ettiği vechile, bu tarihte imha edilmiştir. Bir medeniyetin bu suretle imha edilmesine sebep, Ahayalılar isminde garpten gelen Yunani bir kavmin vurudu olup bunlar Arkadiadan Kıbrıs kadar bütün Ege alemini ve bu meydana Pamphylia (Şimdiki Antalya vilâyeti) yı istilâ eylemişlerdir. Bunlar Boğazköyde çıkan levhalarındaki Ahhiyavalardır, ve bu vesikalar XIII üncü asırdan daha evvelki bir tarih için Ahhiyavaların şaret edemezlerdi. Bundan başka Troienin zaptı, Yunani menbalara nazaran 1209 ve Aleksandrınların meydana çıkardıkları Sparta menbalarına göre İsadan evvel 1183'dir.

İonia de, (İamanu) ismi altında, Biblenin ve maki yazı ile yazılmış metinlerin malumu idi hatta belki de, Ras - Şanrada bulunmuş olan bir levhada bile görünmektedir; fakat klasik anane İonienleri, Ahayalılar tarafından Pteleoneden koğulmuş ve Asyada yerleşmeleriyle, kanlarını yerlilerinki ile karıştırmış bir kavim olmak üzere

gösterir.

Her ne kadar mitoloji — mythologie; Hallenin oğlu Xuthos, her iki şubenin: Ahayalılarla İyoniyenlerin müsterek caddi olmak üzere gösterircede, Yunanlılarca, asıl ve hakiki Yunan unsurunu temsil eden Ahayalılardır. İmdi, M. Forerin keşiflerinin en büyük ehemmiyeti, Ahayalılar meselesi mevzuu bahs olduğu esnada, daha ziyade efsanevi oldukları zannedilen, Ahaya meşahiri isimlerini Boğazköy levhalarında keşfetmiş olmasındadır. Bu âlim Etéocle, Andreus, Atreus ve hatta Troie gibi isimleri tecrid etmiştir; Homere in İliade indeki destan işte bu suretle efsanelikten çıkararak tarihin çerçevesi içine girivordu. Fakat bunun akabinde şunuda söyleyelimki Forerin bu keşfi ittifakı ara ile kabuledilmemiştir. Meselâ, Troie gibi bazı isimler Filoloğlara göre Ta-ru-i sadan gelmez, ve, Aleksandus in Aleksandre, Attarissiyanın Atreus, Antaravas in Andreus ve Tavagalavas ında Etéocle oldukları arkeoloğlar tarafından kabuledilse bile bunların Homere tarafından nazmen teyid edilmiş olan devrin meşhur kahramanları olan Agamemnonun pederi Atreus, Be-

otia daki Orchomène krallığının müessisi olan Andreus, ve, Andreusun oğlu Etéocle oldukları istintaç olunamaz. Fakat, son zamanlarda halâ nazariyyesini muhafaza dtmekte olan M. Forer e, ne kadar uzaktan olursa olsun, ittiba etmek güç isede Boğazköy metinlerinde gördüğümüz vechile, Ahaya krallığının mevcudiyeti hakikatten uzak değildir; bu krallık o metinlerde o devrin tarihini vücade getirecek kadar ehemmiyetli siyasî bir unsur olarak, görünmektedir. Yarı sahili, yarı cezirevi bir halde olup Hititlerden Millavanda yahut Millavata isminde bir uç krallığı ile ayrılmış bulunan bu krallık bazı adalara bilhassa Rhodes ile Hitit metinlerinde Laza olarak görünen Lesbos [Midilli] adalarına kadar uzanıyor.

Subbilulyuma: Ahaya krallığını dostane bir surette zikrettiği gibi, onun haleflerinden birinin zamanında da, Ahaya prenslerinden hiri, harp arabalarını sevk ve idare hususundaki vukufunu ikmâl etmek üzere Hatusaş sarayına gitmiştir.

Mürsilin halefi olan Muvatallanın zamanında da "Tavagalavanın mektubu," denilen vesikada Ahayalılara iltica etmiş olan bir firarının iadesini taleb-

de, ve, kendisini kızdırmış ve şimdiki halde Ahaya sığınmış olan bir vesale yapılacak muamelede Hitit Kralının Ahayalılarla uzlaştığını görmekteyiz. Nihayet Ahaya donanmasının zikri, bu krallığın simasının tayinini ikmal ve bu kuvvet, Hititlerin tamamıyla berri olan kudretlerine bir karışık teşkil eder.

Medduvattas kitabesinin haber verdiği vakayi, daha evvelce Dudhaliyasın zamanı saltanatından malûmumuz olan vakayie, yani Assuwa ve Assuriye muharebelerine nazaran nereye vazedilmek lâzımdır? Hiç şüphe yokdurki bunlardan en eski olanlar, yani Dudaliyasın işlere bizzat müdahale etmeyüp burları ceneralları vasıtasıyla idare ettiği ve dikkatinin munhasiran Fırat nehri hududuna müteveccih bulunduğu 1260 ve müteakip senelerin vakayii hep bir araya getirilecektir. Dudaliyasın ve naibi müstereki saltanat Arnuvandasın Arzavaya kakışı kat'i surette hareketleri ise Assuriye hükümdarı Tukulti - Ninurtanın Babil muharebesine girişmiş olması hasebiyle Hitit krallarını Anadolu da istedikleri gibi hareket etmekte serbest bıraktığı devre tekabül eder:

[1250—1240] bunu müteakip Arnuvandasın asi ve küstah bir Vaselin karşısında açıktan açığa salır ve tahammül göstermesi vak'asına gelince bunu onun memleketinin diğer hudutlarındaki fazla meşguliyetlerince atfetmek icabeder.

Evvelâ hatıra gelen şimal hududu üzerindeki tehditlerdir. Bu, gelecek nesil zamanında Hitit Kırallığını ortadan kaldıracak olan hareketin bir mukaddimesi olmalıdır; fakat bu hususta hiç bir karineye malik bulunmuyoruz.

Küçük Asyanın bu esnadaki vaziyeti, Tell—el—amarna mektuplarının Subbiluliyuma zamanında tavsif ettikleri arazi — Kenan ve şimali Süryenin vaziyetinin aynı idi. garpte, Mısırlıların "Deniz kavimleri,, yahut "şimal kavimleri,, ismile işaret ettikleri akvam hareket etmeğe başlıyor ki, bunlar meyanında, meselâ, Sardan yahut Şardanlarda bulunmakda olup bunlardan ayrılan zümreler Kadeşte muharebe etmişlerdir.

Bunu müteakip külliyetli miktarda bir muhacirin kafilisinin Mısır deltasında yerleşmek üzere oraya hucuma tasaddi ettikleri görülüyor. Küçük Asyada Hatti henüz tehdit edil-

miş değildir, ve büyük hükümdar mümkün olan tehliheyi henüz takdir etmemektedir. Bu, ihtimalki onun cenubi garbî memleketleri üzerindeki hakimiyeti yeniden iade ve tesis etmiş olmasından ileri gelmektedir.

Her halde, cenubi şarkî cihe-tinden pek vahim denilebilecek hiç bir şey husule gelmiş olmamalıdır. Komşu bulunan büyük devletler hakkında malik olduğumuz malûmat bizi bu hususta temin edecek kadar vazih ve sarihdir.

Mısırdaki Ramses II. mesudane bir hayata mustağrak olduğu halde ve uzun süren müddeti saltanatının son iki sülûsü esnasında bir takım inşaat için taşkın bir faaliyet gösterdikden sonra 1235 e doğru vefat etti. Minephtah tahta çıktığında çokdan ihtiyarlamış bulunuyordu. Minephtah, içlerinde Ahayalılarında bulunduğu deniz sergüzeştçilerinin yardımına mazhar olan Libyalıların akınlarını defetmekle meşgul oldu. Fazla olarak bu hükümdar, cenubi Süryeyi çöl kabilelerinin akınlarına karşı müdafaa ile uğraşdı.

Fihakika, kendisi, bir kıtlık dolayısıyla, onlara Mısırdan bağday göödermiş olmakla iftihar etmektedir. Minephtahtan sonra

Mısır, karanlık fakat oldukça vahim bir buhran geçirmiştir.

Assuriyyeye gelince: Tukulti-Nimurta 1230 — 1240 seneleri zarfında, Babilin fet'hi, sonrada tekrar isyanı ile meşgul olmuştur. Bunu müteakip ihtiyarlık senelerini, Babilin fethinden sonra, vücade getirip hini vefatında güzel bir kiral ikametgâhı yapmağa muvaffak olduğu Kar — Tukulti — Ninurta şehrini tezyine tahsis etmiştir. Bundan sonra kendisi kurbanı olduğu cinayet ile birbirini seri bir surette takibeden iki kiral gelir ki bu baller Hanedanı hükümdarı içindeki karışıklıkların alâmetidir. 1200 e doğru, bunlardan sonuncusu, Babili kurtarmış olan Adad — Şum — Uçur ismindeki hükümdara karşı açtığı muharebede telef olmuştur; Bu işi askerî, annallarda nadiren görülen bir tesadüf neticesi olarak, her iki kiralında hayatına malolmuşdu.

Görülüyorki 13 üncü asrın ikinci nısfı müddetince, Assuriye ile Keldaniye arasındaki gavgalar, Fırat hududu cihetinde Hititlerin huzur ve asayişini temin etmiştir.

Hülâsa, Arnuvandasın zamanı hükûmeti hakkında malik oldu-

ğumuz malûmat bizde, onun zamanı hükûmetinde, Hitit devletinin, şüpesiz bir takım mesaip ile beraber, fakat kuvvetli ve zinde bir halde, Küçük Asyanın kısmı şarkisinde ve şimali Süryede hükümdarı olduğu kanaatini hasıl etmektedir. Ve kendisi, mensup olduğu sülâlenin sonuncusu olmamıştır. zira, ondan sonra, yine Dudhaliyas isminde bir kiral daha Hattuşaşda hüküm sürmüştür. Aneak bunu müteakipdirki inkırazı gicesi basdırmışdır: Hitit imparatorluğu hakkındaki vakıalar birdenbire inkıtaa uğruyor. 1200 senesinden az sonra "deniz akvamı,, nın büyük isti'âsı başlıyor. 1195 de, Mısırdaki, Libyadan gelen tazyik tekrar başlıyor; üç sene sonra, tazyik arzı Kenan ve Sürye sahili üzerine icra ediyor. Küçük Asyaya gelince, evvelâ, Ege denizi kenarındaki Troie şehri tahrip ediliyor.

Phrygialılar Anadolu yaylaşı üzerinde yerleşiyor, ve, hakimiyetlerini cenupta (Kölek boğazı — Kilikya kapıları) na, ve Hattuşaşın şimalinde Höüüke kadar temdit ve isalediyorlar. Gasgaslar şarkdaki dağlar üzerine yerleşiyorlar ki Assuriye kralı Teg athphalaslar XII inci asrın nihayetlerinde onları orada bu-

lacaktır.

Hitit imparatorluğun mahvu nabedit oluyor, fakat Malatya — Maldiyadan Karkamışa kadar olan şimali süryede zuhureden küçük devletlerde Asuriler tarafından "Hittite,, ler ismiyle tavsif olunmuşlardır.

"Yeni Hititler,, denilen bu küçük devletler, İsadan evve VIII. inci asrın sonlarında, Asuriye kralı Sargon II tarafından kati surette imha edildikleri zamana kadar, beş asra yakın bir müddet idamei mevcudiyet edebilmişlerdir.

ARZIYAT BAKIMINDAN KONYA

[Ernest Chapat nın: Voyages D'Etudes géologiques et géomorphologiques en Turquie isimli eserinden maktesedir.]

NACI FİKRET BAŞTAK

3 — I L G İ N G Ö L Ü —

Şimal - cenup istikametinde ziyade uzamış olan Ilgın gölü, bazı kerre meyilleri oldukça kuvvetli bir takım yüksek tepelerle çevrilmiştir. Suyun seviyesi 1025 metredir; tepelerin zirveleri 1300 — 1400 metreye kadar yükselirler.

Gölün garp sahili üzerinde, hep bir hizada olmak üzere mermer ve mütebellir şist tabakalarına tesadüf olunur ki bunlar pek dik olup umumiyet üzere şimali şarkıye doğru istikamet almışlardır. Bunların hepsinde, ihtikâk satırları vasatı olarak şimale müteveccih bulunan bir takım çatlaklar "failles ile katolunmuşlardır. Gölün ayrı sahilinde, Ilgının 10 kilometre şimali garbisinde "hamam,, de-

nilen bir sıcak su menbaı (28 derece hararete) vardır ki bu çatlaklar hattından yukarıya çıkmış bulunmaktadır; bir diğer sıcak menbağ daha vardır ki demirli ve kükürtlü ve 41 derece hararete bulunan suyu Ilgının garbinde ve Ilgın çayının geçtiği Lahiki ovanın kenarında vücudaya getirilmiş olan "Ilıca,, hamamları içerisinde zaptedilmiş olan bu kaynakda aynı çatlaklar hattı üzerinde bulunmuş olmalıdır.

Hamamın 6 kilometre şimalinde, Argınhanı çayı göle munsap olmakda ve burada mevaddi rusubiyeden müteşekkil cemiş bir mahrut vücuda getirmiş bulunmaktadır. Bu mahrut üzerinde hamamdan iliceye doğ-

ru uzanan ve lâhiklerle örtülmüş bulunan çatlaklar hattı üzerinde Çavuşcu köyü bulunmaktadır ki 1931 Kânunusanişinde vuku bulan zelzelelerden beri hamam tamamiyle harap olmuştur. Bundan başka, harekâtı irticacıyyenin neticesi olarak suyun havzındaki seviyesinin 30 santimetre yükselmiş olması ve bulanık sular gelmesiyle, ilice menbaının sarfiyatının arttığı sabit olmuştur. Bu muhtelif hadiseler, harekâtı irticacıyyenin garp sahili çatlakları boyunca vuku bulduğunu gösterirler.

Ilgın gölünün şark sahili de keza mermer, mütebellir şist ile birlikde, Poudingue [1] quartzite tabakaları arz etmekte ve bunların hepsi de kuvvetli bir surette iltiva etmiş bulunmaktadır; vasatı istikamet, şarkda kinin aynıdır. (Garptekinin olmak icabeder, metinde zühul olmalı. N. F. B.) Ilgın 3 kilometre şimalinde, şarka doğru uzamış olan bir çöküntü sahası, aralarında ince göl kalker tabakaları bulunan hemen ufki Konglomera, Conglomérat yığınları ile işgal olun-

[1] Poudingue — tabii bir çimento ile birbirine kaynamış ve yapışmış çakıllardan mürekkep kaya

muş ve bunların hepsi de mütebellir şist kaidesi üzerinde, 1200 metre irtifaında ve 20 metre kalınlığında bir makta üzerinde mer'i bulunmuştur; göl, ağılebi ihtimale göre miocene devrine aid bir gölün buraları örtmüş olduğuna şahadet eden ve kısmı azan Ilgın gölü nahiyesinde vukubulan itikâlat ile mahvolmuş olan bu tabakaların kısmı garbisini tahdit etmektedir.

Gölün cenubunda, üzerinde 1030 metre irtifaındaki Ilgın kasabası bulunmakta olan geniş ova, bazan kumlu, bazan çakıllı ve bir kaç santimetre kutrunda ki yuvarlak çakıllarla müterafık lâhiklerle işgal olunmuş ve bunların hepsini kumluklarda yapılmış olan müşahedelere ve burğu ile kuyu açma ameliyelerine nazaran, 8 metre kalınlığında bulunmuştur. Lâhki arazi, cenupdan gelen ve birisi Ilgın gölüne muntehi olduğu halde, daha şarkda bulunan diğeri Bulasan bataklıklarının kateden iki vadinin lâhki arazisini temdit etmektedirler. Muhtemeldir ki bütün ova şimdiki Ilgın gölü ile Bulasan bataklıkları kendisinin son bakiyeleri olan eski ve münferit bir gölün bu suretle dolmasından husule gelmiştir.

Sedler yaparak doldurma—Endiguement ve kurutma—drainage ameliyatı ahiresinden evvelki kuvvetli yağmurlar devrinde ova henüz su altında bulunuyordu, ve, şimdiki halde tabii olarak Ilgın gölüne muntehi olan çay, o vakit hiç olmazsa kısmen Bulasan bataklıklarının husule getirdiği ayağa—Emissaire doğru akıyordu.

Ilgın gölünün şimdiki halde ayağı yoktur; ahalinin ifadesine nazaran, gölün şimal kısmında bir düden—aven vasıtasıyla yer altından bir akıntı varmış, gölün suyu tatlıdır.

Bulasan bataklıkları ayağı Ilgın şarkında, ağılebi ihtimale göre miocene devrinde teşkkül etmiş, hemen hemen ufki ve 1100 metreden fazla irtifaa yükselen bir göl kalkerleri memleketini kateder. Su, 1000 metre irtifaındaki Atlandı—Atlan ovasında gayiboluyor; fakat içerisinde düdenler suyu çeken çukurlar bulunan kuru ve bir vadi, Atlan havzasını Turgut ile Sakarya arasındaki Akgöl havzasına rapetmektedir; Binaenaleyh buradan Akgöle ve oradan da Sakaryaya doğru yer altından bir akıntı bulunmuş olması mümkündür.

Yukarıdaki müşahedatin hey-

eti mecmuasından şu netice çıkıyor ki tektonik itibariyle yüksek bir nahiyede bulunmakta, ve burada vasi mikyassa, Sultan dağının çekirdeğinde görülenlerin aynı, mütebellir şist, mermer, pudingue ve kuvarç tabakaları görülmektedir. Halbuki bu arazi garbe doğru, ve şarka doğru Akşehir ve Atlan havzalarının miocene devrine ait bir sıra göl teşkkülâtı altında gaybolmaktadır. Umumi vaziyet, bermutad şimale müteveccih ehemmiyetli inkisarları ihtiva eden serci bariz şeklindeki—Anticlinal bir kubbeninkinin aynıdır.

4 Ilgından Çiği'e ve Konya'ya

Ilgın ile Konya arasındaki dağ kütleleri 2000 metreden fazla irtifaa yükselirler, Fakat Aladağ ve Kocaçal gibi belli başlı zirveler, manzarada başlıca rolü oynayan 1500 — 1600 metre irtifaındaki büyük yaylalar üzerinde dağınık halde dirler. Bu yaylalar bir takım derin vadilerle yarılmışlardır; Ilgın çayı boyunca yükselen eski bir kervan yolu Çiğil civerında yüksek yaylalara ulaşır. 1600 metre irtifaındaki bir belden sonra, Konya

ovasına muntahi olan Meram çayı havzayı miyahiyesine inilir. Bütün bu nahiye aşağıdaki tasvirten anlaşılacağı üzere, eski araziden değil, fakat hemen temamiyle, alt üst olmuş ve 1600 metreden fazla bir irtifaa yükselmiş havzaları dolduran, üçüncü devre aid göller arazisinden teşekkül etmiştir.

İlgün gölünün garbinde görülen mütebellir şistler ve mermerler ilicenin biraz cenubunda görünmez oluyorlar; İlgünün bir kaç kilometre cenubunda, göl kalkerleri vadinin dibine kadar iniyorlar; Bunlar hey'eti mecmua içirde ve 10 derecelik bir zaviye tahtında cenuba doğru yere dalarlar; bunların tabakaları arasında kırmızı aşı boyalı kiler, küçük çakıllı kum taşlar vardır.

İlgün kasabasının 3. 4 kilometre cenubunda ve 1050 — 1100 metre irtifalar arasında, İlgün lāhki ovasına hakim olan kalker kornişler devri salis teşekkülâtından olan bu seriye aid dirlir. Bazı yığınlar küçük Planörbeleri ihtiva etmektedir. Kalkerlerin üzerinde yeşil kırmızı marneler vardır; cenuba doğru eğilmenin ncticesi olarak bunlar geçit vadisinin dibine kadar iner ve daha mutedil bir çıkıntıya

tekabül ederler. Ondan ötede yukarı tarafa doğru tabakalar ufkileşiyorlar. Geçidin cenubundaki kornişlerde sert Konglomera ile Marnlar ve müstehaseleri ihtiva eden göl kalkerleri biribirinde ve arasında tabakalar teşkil etmişlerdir. [1]

Balkının dağ cihetinde, İlgün 18 kilometre cenub. cenubu garbisinde, dar bir boğaz içinde, çay, derununda konglomeraların gittikçe kesbi ehemmiyet ettiği bu teşekkülâtı kat eder. Göl kalkerleri büyük planurbis Cornuları ihtiva etmektedir; Bu kalkerler oldukça kuvvetli bir surette alt üst olmuş ve bazıları şimale, bazıları şimali garbiye müteveccih bir çok çatlaklar vücuda getirmiştir. Buradaki tabakalar, oldukça dalgalı olup 10 — 20 derecelik bir zaviye tahtında yere dalmakda ve bunların istikametleri evvela doğru, sonra cenuba doğru Çiğil civarında yeniden şimale doğru gitmekte, ve orada, 1300 metre irtifada, İlgünün takriben 25 kilometre cenubunda ilk yaylalara mülâ-i olmuş bulunmaktadır. Yaylaların tatlı meyilleri

[1] Ahiren Mösyö Wenzel geçit ve Balkı nahiyesinin yeni teşekkülâtı Neogène hakkında bazı işaretatı ulunmuştur.

1300 — 1600 metre aralarında dir.

Çiğilin şimalinde, 1575 metre irtifainda olup doğrudan doğruya Balkı boğazlarına hakim olan Kızıl dağın zirvesine kadar içinden geçilen arazi kırmızı topraklar, göl kalkerleri ve konglomeralar olup bunlar 20 derecelik bir zaviye tahtında şimal, vahut şimali şarkiye doğru yere dalarlar.

Çiğil vadiciğinin cenubunda Manavus dağı (1540 metre) yaylaları uzanır ki ben oradan geçmedim; bununlaberaber, Çiğilde bu nahiyeden gelmiş olan, volkanik tüfler gördüm: Bundan başka, Çiğilin takriben, 15 kilometre cenubunda ve 1500 metre irtifainda bulunan Yunuslar (Yaluzlar, Jonuslar) yaylaları, yükselmiş ve lāv tabakaları arasına girmiş tüflerle Beyşehir gölüne kadar uzanan göl kalkerlerinden teşekkül etmiştir. Bu göl ile (Beyşehir gölü) İlgün arasında bulunan bütün bu nahiye işte bu suretle devri salise, hiç olmazsa kısmen Moicene devrine mesup arazi ile işgal edilmiş olup bunlar bazan kuvvetli bir surette iltiva etmiş ve yükselmiş ve diğer taraftan da, Doğanhisar ve Çiğil yaylarının (1500 — 1600 metre) teşkilettiği

bayırlar ile şiv tarzında katolunmuşlardır.

Çiğilin şarkında, killi kalkerler ile konglomeralardan mütesekkil bulunmuş ve yaylalar ve ağzı açık vadiler şeklini almış olan devri salise aid bu arazi, vasi mikyasta hububat, meyvalıklar ve üzüm bağlariyle mestur olup Beller nahiyesine kadar uzanırlar; orada, şimali şarkiye doğru devri salisden evvele aid arazi inkişaf etmektedir; Ağlebi ihtimale göre bunlar, dağlık küllenin en büyük kısmını teşkil ederler:

Akdağ (1820 metre), Aladağ (2305 metre), Kızılviran dağı (2175 metre) çalılarla örtülmüş olan kaya döküntüleri içinde mermerler, mütebellir şistler, kuvarçitler vardır.

Fakat Konya yolu üzerinde, (Eli kesik han) vadisi üzerinde, çökmüş, kısmen çatlamış ve devri salise aid suhur ile işgal olunmuş bir muntaka takip olunur.

(Eli kesik han)ın garbında, (1500-1400) metre irtifada Daçitique tüfler, sonra konglomeralar ve şimale doğru 30 derecelik bir zaviye tahtında dalan gireler içinden geçilir. (Eli kesik han)ın aşağı tarafında, çatlamış bir muntakadan sonra

1350 metre irtifada, ve (Başara kavağı) ndan inen çayın mültekasına yakın bir yerde, küçük palanorbeleri ihtiva eden ve şimali doğru 20 dercelik bir zaviye tahtında Talan ve üzerinde konglomeralar ve açık renkli tüfler ve bozulmuş lâvlar bulunan ve bizzat Başara kavağı köyünde ortasından yarılmış olan göl kalkerlerine yeniden tesadüf edilir. Bu köyün şimalinde, ağlebi ihtimale göre çatlak tarıkıla kuvarçitlere ve eski kaidenin mermerlerine geçilir.

Daha aşağıda, vadi c nubu şarkiye doğru iniyor.

Marnlar ve konglomeralar ile biribiri üzerinde tabakalar teşkil etmiş olan göl kalkerleri büyük bir nısıf kutur vücuda getirecek surette iltiva etmişlerdir:

Şimali garbî, — cenubu şarkî istikametindeki bir serci münhat — Synclinal Tilkimide ortasından kesilmiş iken, Bekar vadisi, kalkerlerden müteşekkil kornişleri köye hakim olan serci bariz şeklindeki anticlinal bir kubbeyi kat etmektedir.

Konyanın 20 kilometre garbinde, Altınapa köprüsü civarında ve fakat onun biraz daha garbinde, (Fındık pınarı) derilen mahalde, miocène devrine

aid olup bir çok pilanorbis cornusleri ihtiva etmekte olan ve oldukça kuvvetli bir surette yükselmiş ve şimali garbiye müteveccih bulunmuş olan bu göl kalkerleri, gedikleri ve kırıntıları ve sürtülmüş satırları ihtiva eden bir sıra çatlaklar vasıtasıyla, şarka müteveccih bulunan ve hemen şakuli bir surette dalan mütebellir kalkerlere dayanmaktadır. Çay, bu mütebellir kalkerler kütlesi arasından Canyon şeklinde geçmektedir.[1]

W. Penck bu devirde "Levantins,, (2) addedilmiş olan bu göl teşekkülâtından husule gelmiş bulunan arazinin Loras dağıının ve Kızılviran dağıının, tebaşiri — Crétace devrine atfolunan, kalkerlerine ve eski sistlerine karşı, yan basılmış ve basıklaşmış bir serci münhattı — Synclinali işgal ettiklerini göstermiştir. (Eli kesik han) dan (Altın Apa) ya kadar dolaştığımız nahiyede keza, tektonik itibarile alçak bir mntakada mahfuz kalmışlardır, fakak

[1] Canun, yahut Canyon İspanyolca bir kelime olup bir akar suyun açtığı dolambaç ve şakuli surette dik cidarlı ve derin boğaza denir.

[2] — Konyanın cenubu şarkisinin şimali şarkisinin doğru uzanan bu bataklıklar Konyalılar indinde Aşım deye maaruftur. N.F.B.

kenarları pek çatlaklı olması hasebile, burasının hakikaten bir serci münhat — Synclinal olduğu muhakkak ve kat'i değildir. Silles nahiyesinin mutaleası bu ciheti tavazzuh ettirecektir.

5 — Konya ovasının kenarları şehrin garbi şimalisi

Konya ovası, uzun dağ silsileleriyle çerçevelenmiştir. Şimali şarkide biraz evvelce tasvir edilen yolların içerilerinden geçtiği, Zıvarık ve (Tuz gölü) havzalarını Konya ovasından ayıran "Boz dağlar"; cenubu şarkide Karadağ doğru ve Karapınarda volkanlar hattı; şimali garbide Silles ve Hatıp sırtlarının üstünde bir çok karışık ve mudil dağlık bir memleket; cenubu garbide Hatıp ile Karadağ arasında imtidat eden daha alçak sırtlar. Büyük ovanın en münhat yeri 970-990 metre irtifaidaki Hotamış bataklıklarıdır ki Çarşamba çayının getirdiği suların son kısmı orada tebehhür etmektedir. Oradan Konyanın şimaline kadar diğer bataklıklar uzanır; bunlar Çarşamba çayının muhtelif kollariyle, Büyük mikyastaki İrva ve İska ameliatıyla zaten çok tadilâta uğramış olan (Dere köyü — Meram) çayının açılıp yayıldıkları havzalardır.

Aynı suretle Konya ovasına müntehi olan (Bilecik) ve (Sille) çayları, şehrin Şimali garbisindeki dağ kitlelerini, tetkik ve mutaleaları, arazinin bünyesi hakkında ehemmiyetli malûmat veren, derin vadiler içinde kat ederler.

Konyanın 10 kilometre şimali garbisinde ve 1200 metreye yakın bir irtifada bulunan (Sille) nahiyesi pek çok defa dolaşmıştır. Orada, Sillenin cenubunda, tablayı andıran mağaralar halinde oyulmuş, beyaz, indifaî tüfler görülür ki bunlar münferid mahrutî dağların zirvelerini de teşkil etmiş ve bu zirveleri koyu renkli lâvlarla tezyin eylemişlerdir. Diğer taraftan, seri halinde göl teşekkülâtı ve eski arazi görülür: Mermerler, serpentineler, ilh. Fakat bu muhtelif ve mütenevvi arazinin birbiriyle olan karşılıklı münasebetleri tayin edilmiştir.

Hakikat halde, Silles vadisinin cenubî yamacı umumiyet üzere hemen hemen masa gibi bir vaziyet arzettiği halde şimal yamacı pek çok alt üst olmuş ve orada cenup kemeri ile eski arazi arasında bütün bir seri çatlaklar müşahade olunmakta bulunmuştur. Sillenin doğrudan doğruya şimalinde, çataklar vasati olarak, Şark—Garp istika-

metindedirler. Orada çok kere indifai tüflere, az çok kuvvetli surette meyillenmiş göl kalkerlerine tesadüf olunur ki bunların dalma zaviyeleri bazan 45 dereceyi tecavüz etmektedir. İşte bu alt üst oluşlarda ki Hoffmann'a yeni bir krater hissini vermiştir. Halbuki burada mevzubahsolan ancak üçüncü devre aid bir havzanın çatlak kenarlarında vukua gelen etekli şekillerinden başka birşey değildir. Göl teşekkülâtından olan seride tüfler ve lavlar vazih bir surette bir bir i üzerinde tabakalanmışlardır ki bu serinin Miocene devrine aid olduğunu biraz yukarıda (Fındıklı pınarında) bulunan hayvanatı bahriye müstehaseleriyle: Plamorbis Kornu denilen boynuzlu namelerden anlaşıldığını işaret etmiştik. Bundan evvelki çatlaklarıyla (Başara Kavağı) ninkiler birbirine irtibat kesbederler, mevzubahs üçüncü devre aid aynı mntakanın kenarındır.

Eski arazi Sillen'in şimalinde bulunup şimal—garp istikametinde olan ilk dağlardan (zirveleri 1560 metre) başlayarak Gevenli dağına (1952 metre) ve Başara kavağının şimalindeki dağlara kadar takip olunabilir.

Diğer taraftan Sillen'in şar-

kında, hemen hemen Şimal — Cenup istikametini almış olan diğer çatlaklar manzumesi vardır ki bu, Konya havzasının tektonik hududunu temsiledir. Arazi çatlaklar boyunca şarka doğrudur. İndifai tüflerin üzerinde ince kum taşları; Loess manzarasında kalkerli killeri görülür ki bunlar hakikat halde çakıl yatakları ile birbiri üzerinde tabakalanmış olan nehir balçıklarından ibarettir. Daha yukarıda indifai kayalardan kopmuş olan yuvarlak çakıllı ve sonra da kabuklu kalkerler gelir. Bu muhtelif arazi lâhiklerini getiren ve sel sularıyla yarılmış bu lâhiklerde, hafifce dalgalı yataklar halinde, kumlarla yuvarlak çakıllı r nöbet nöbet birbirini takip etmişlerdir. Takriben yüzde 3 veya 4 nisbetinde bir meyil ile ovaya doğru mütemayil bulunan bir satıh, bu seriyi tamamlayarak, eski arazi üzerinde etekli satıhlarıyla uzanmaktadır. Mevzubahsolan yaylalar şarka doğru 1150 metre irtifaında nihayet bulurlar; Bunlar, 30—50 metre irtifaındaki bir ile, kenarı burada takriben 1100 metre irtifaında ve meyli yüzde 2 ye yakın bulunan, yeni de-

virlerde teşkil etmiş lâhki bir ovaya hâkimdirler.

Hali hazırdaki çayların meyli biraz daha zayıftır. Bunlar evvel emirde dik ve dar yataklardan geçerler ve irva ve iskanalları, ovayı, derinlikleri bazan 4 metreyi tecavüz eden hendekler halinde kat ederler; Şarka doğru ilerlendikçe yüksekliklerin meyilleri azalır ve çaylar ova ile bir hizaya gelirler. İşte bu suretle Sille ile Konya arasında tektonik hadiselerin itikâl ve teressüp safhalarının birbirini takip etmesi bilhassa şayanı dikkattir, ve burada Miocene devrinden itibaren

bir çok göl teşekkülâtı serileri, şüphesiz, çatlaklar ve tektonik inhirafı ile alt üst olmuşlardır; Terrasselere gelince bunlar hali hazırdaki ovadan daha meyillidirler, fakat, vadilerinin kenarlarının dik ve derin bir hale gelmesi ve kaynakların yukarıya doğru ilerlemesiyle müterafik olan itikâlatın normal bir halde inkişafı, müşahade olunan meyilleri ve Terrasselerin tabakalanmasını izaha kifayet edip etmeyeceğini henüz bilemeyiz.

[Bitmedi]

*Sahibi imtiyazı: Faik Soyman
Neşriyat müdürü: Tahir Mihet*